

VÅRT FÖRSVAR

Oberoende tidskrift sedan 1890

Nr 4, December 2015

aff 125 år
FÖR FRED, FRINET, FRAMTID

aiff 125 år
FÖR FRED, FRIHET, FRAMTID

VÅRT FÖRSVAR

Oberoende tidskrift för försvar och säkerhet sedan 1890 och utges av Allmänna försvarsföreningen.

Vårt Försvar utkommer med fyra nummer per år. Tidskriften är ett populärvetenskapligt, opolitiskt organ för analys och debatt i försvars- och säkerhetsfrågor.

Ansvarig utgivare:

Ingemar Wahlberg, ordförande
Allmänna försvarsföreningen

Chefredaktör:

Tommy Jeppsson
E-post: chefredaktoren.vf@aff.a.se

Redaktionskommitté:

Gunilla Herolf, Tommy Jeppsson,
Stefan Ring och Cindy Sturesson

Redigering:

Maria Fernsten, Tryckerigruppen AB

Tryck:

Tryckerigruppen AB

Nästa nummer:

31/3 2016

Material:

Publicering av artiklar införda i Vårt Försvar medges med angivande av källan. Tidningen tar inte ansvar för insänt icke beställt material.

Prenumeration:

Helår fyra nummer: 200 SEK.
Pris t o m 25 år: 100 SEK.
Bankgiro 482-8885 eller
Plusgiro 127 11-8

ISSN:

0042 - 2800

Annonser och annonspriser:

Aff:s kansli

Teatergatan 3, 111 48 Stockholm
Telefon: Kanslichefen Bo Jifält
0708-60 87 71
E-post: aff@aff.a.se
www.aff.a.se

Organisationsnummer:

802000-1106

Omslagsbild:

Sveriges frihet är något att värna om för nuvarande och framtida generationer.

Foto: Michael Folmer, Mostphotos.

Mot framtiden

Allmänna Försvarsföreningen firar 125 år genom att i sitt dagliga arbete fokusera på framtiden. Vi är en opolitisk förening för analys, diskussion och debatt i frågor som rör försvar och säkerhet. Föreningens tidskrift Vårt Försvar är populärvetenskaplig och har ambitionen att vara ett kvalitetsorgan som lockar till läsning och därmed också bidrar till att vi blir fler medlemmar.

Allmänna Försvarsföreningen och Vårt Försvar är således en del av det fria ordet. Därmed är vi också en del i värnandet av det fria ordet. Således allas vår frihet att tänka, tycka, skriva och trycka detta fria ord. Samtidigt öppnar rätten till det fria ordet upp för att det som kommuniceras inte alltid överensstämmer med sanningen eller att bara att en del av sanningen lyfts fram.

Dagssituationen präglas i mycket hög grad av inte bara en kamp om sanningen utan ett krig om densamma där särskilt den ryska uppfinningsrikedomen i konsten att rikta, vrida och vända informationen i egen favör och till "offrets" disfavör påverkar också vår vardag i Sverige.

Vi utsätts för en våg av desinformation, där variationen i det som kommuniceras enbart begränsas av uppfinningsrikedomen i avsändarnas hjärnor. Ett syfte med denna informationskampanj är att människor ska förlora sina referenspunkter, vilket möjliggörs när gränsen mellan det sanna och osanna är ytterligt subtil. Om en situation uppstår där medborgarna uppfattar att ingenting verkar vara sant och allt verkar vara möjligt, då har också ett viktigt fundament för demokratin satts ur spel.

Därmed är källkritisk objektivitet väsentligt. Vårt Försvar vill inom området säkerhet och försvar, medverka till denna källkritiska objektivitet. Fakta är en del av objektiviteten och inom politikområdet säkerhet och försvar är detta minst lika viktigt som inom övriga samhällsområden.

Ett grundläggande geostrategiskt faktum är att Sverige ligger där det ligger och att den i särklass viktigaste geopolitiska konstanten i vårt närområde, Östersjöregionen, utgörs av Ryssland. Den politiska utvecklingen i detta jätterike anger i hög grad den säkerhetspolitiska temperaturen i vår del av världen och givet den rysk-svenska asymmetrin avseende möjligheterna att påverka blir vår roll, tämligen självklart, att mera vara den som påverkas än den som påverkar.

Ovannämnda leder ganska lätt fram till en logik som utgår ifrån att oavsett om vårt land agerar utanför Sveriges gränser eller innanför dessa med militära och/eller icke militära maktmedel så kommer effekten i detta agerande från de resurser som finns innanför det som definieras som landets gränser. Således där produktionsresurserna finns och där människorna bor. Varmed det blir uppenbart att behovet av ett nationellt försvar som säkerställer inte bara skyddet av vår infrastruktur och befolkning utan också av våra värden, demokratin och det fria ordet, ävenledes utgör en konstant.

VÅRT FÖRSVAR Nr 4, December 2015

Allmänna Försvarsföreningen verksamhet under 125 år har uppmärksammats bl a med ett seminarium på temat Försvaret och det Svenska samhället under 125 år. Årets sista utgåva av Vårt Försvar innehåller till huvuddelen de föreläsningar som genomfördes i samband med denna konferens.

aff 125 år
FÖR FRED, FRIHET, FRAMTID

5 Bo Hugemark
Föreställningar om framtida krig 1890-2015
Upprepade misstag.

10 Bo Richard Lundgren
Beredskap för krig och kris – en tillbakablick
När hela samhället var berett.

15 Birgit Karlsson
Privat och internationellt – försvarsindustrin efter 1945
Produktion och demonstration av försvarsförmåga.

19 Gunnar Åselius
Officerares möjligheter att påverka försvarspolitik
Opinionsbildarnas makt.

24 Mikael Odenberg
Politikens styrmöjligheter av Försvarsmakten
Ekonomisk obalans och detaljstyrning.

29 Fia Sundevall
Kvinnor, män och det svenska försvaret
Mot en könsneutral Försvarsmakt.

34 Beata Hansson
Hotell i marin stil
Prisvärt mitt i Stockholm.

Ord i tiden

38 Ingemar Wahlberg
Bygg vidare på det vi har
Individen är föreningens viktigaste resurs.

Föreställningar om framtida krig 1890-2015

*Idén om att man kan hinna rusta upp mot framtida hot slog fel under mellankrigstiden. Efter det kalla krigets slut upprepade vi misstaget i än större skala. Och än en gång var vi blinda för strategiska förhållanden i vårt närområde och glömde vår ödesgemenskap med grannländerna och försvarsmaktens roll som stabiliserande faktor, skriver **Bo Hugemark**.*

Allmänna Försvarsföreningen startades under namnet Värnplikts Vänner. Nu när AFF:s 125-årsjubileum firas har sista steget nyss tagits för att avskaffa värnplikten som rekryteringssystem för krigsorganisationen.

Det beslutet kan kopplas till en särskild aspekt i mitt ämne, nämligen föreställningen att framtida krig är uteslutet för överskådlig tid och att man kan upptäcka ett framtida krigshot i tid för att hinna rusta sig. Jag inleder med en betraktelse över denna föreställning – eller snarare vanföreställning.

ELASTICITET OCH ANPASSNING

Första världskriget var kriget som skulle göra slut på alla krig. Men inga stater vågade avrusta helt; det fanns olösta gamla konflikter och nya spänningar. Dock rustade demokratierna ned rejält för att kunna bygga upp sina länder efter

kriget. I Sverige innebar 1925 års försvarsbeslut bl a en reduktion av armén från sex till fyra fördelningar och halverad utbildningstid. Finansminister Ernst Wigforss myntade begreppet elasticitetsförsvaret; i fred kunde man rusta ner, tids nog kunde man rusta upp om läget försämrades. Eftersom Sverige skyddades av ett självständigt Finland och en randstatsbarriär av de baltiska staterna och Polen hade vi en nådatid för att hinna rusta upp.

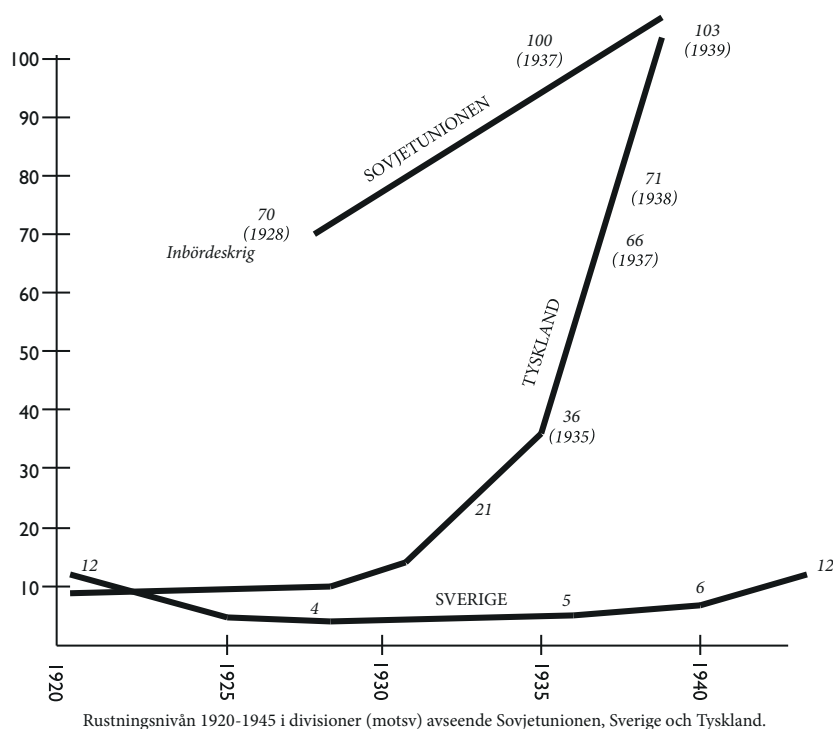
I Storbritannien användes "No War in Ten Years Plan". Tio år skulle behövas för att rusta upp, och man skulle försöka urskilja hoten så långt i förväg. Planen rullades varje år. År 1935, när Tyskland återinförde allmän värnplikt, krymptes förvarningstiden till åtta år. 1943 var faktiskt det år då den tyska krigsmakten enligt Hitlers avsikt skulle vara krigsberedd, men händelseutvecklingen blev en annan.

I Sverige ledde händelseutvecklingen till att 1930 års försvarskommission, som haft en fortsatt nedrustning som ett alternativ att utreda, kom fram till det förslag till förstärkning som antogs av riksdagen 1936. Denna upprustning och de närmast följande, var genomförda 1947. De potentiella angriparnas upprustning hade startat redan i mitten på 1920-talet.

ANPASSNING – ETT EMPIRISKT TEST

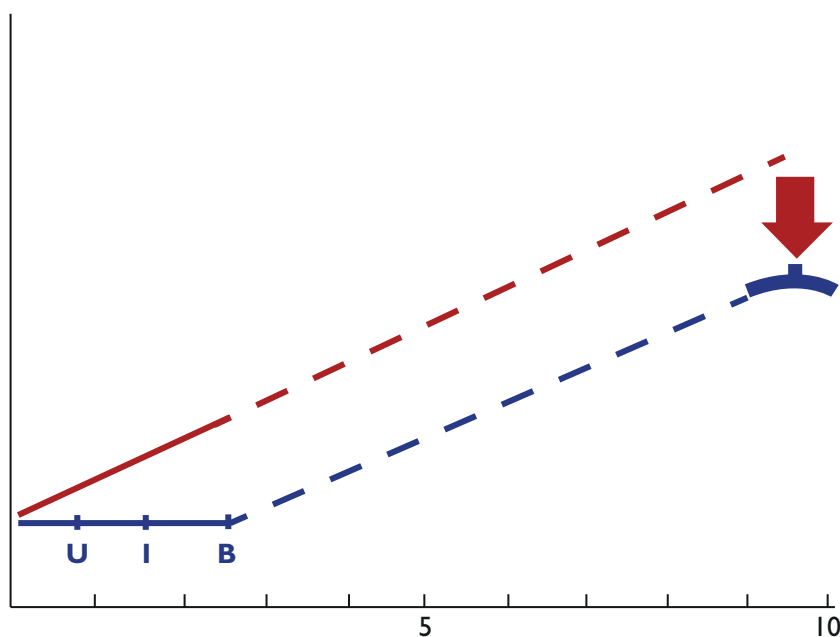
Samma sak hände efter det kalla krigets slut. Hotet från Sovjetunionen hade i ett slag försvunnit. I Sverige lanserades anpassningsdoktrinen. Man räknade med en nådatid om tio år, dock utan att analysera hur den skulle utnyttjas. Vid sekelskiftet utsträcktes tidsfristen på obestämbar tid genom den "strategiska time-outen".

Anpassningsteorin förutsätter två saker: 1) en analys av hur lång tid

Mellankrigstiden: Tysklands och Sovjetunionens upprustning startade tio år före demokratiernas.

Anpassningsteorin

Anpassningsteorin förutsätter att man tio år i förväg kan **U**ppptäcka ett framtida hot, **I**nse dess betydelse och **B**esluta om att omedelbart börja rusta upp. Erfarenheten visar att detta är omöjligt.

det tar att fatta beslut och att rusta upp och 2) en analys av hur läget ska vara för att starta upprustning. Fortlöpande måste den politiska och militära ledningen tänka: kan tioårsuret ha börjat ticka?

Jag provade teorin 2004 i en artikel i *Vårt Försvar*. "Om vi idag skulle försöka skissera en angripare som om tio år skulle kunna och vilja gå till väpnad aktion, hur skulle han se ut?

Det bör gå att tänka sig scenarier 2015 då Ryssland åter kan vara ett möjligt hot. Detta Ryssland skulle då vara en diktatur, ha upprustat sin krigsmakt, vara starkt nationalistiskt, ha önskan att återställa sin stormaktsposition bl a i Östersjöområdet och ha en paranoid inställning till väst.

Hur skulle ett sådant Ryssland se ut och uppföra sig idag?

Var det någon som sade – som Putins Ryssland?"

PLANERA FÖR DET FÖRRA KRIGET

Ett argument för en anpassningsdoktrin är att framtida krig inte kommer att likna dagens. Genom att rusta ned i lugna tider kan man undvika att "planera för det förra kriget", och i stället, frigjord från det tyngande arvet, skapa en krigsmakt för att möta nya hot.

Hur farligt är det att planera för det förra kriget? Det kanske också de potentiella angriparna gör, och då får vi inga språngvisa förändringar i krigets karaktär. Men ibland drar en presumtiv angripare slutsatser som förändrar spelplanen. Och han gör det innan offret hinna uppfatta förändringen. Ett exempel på detta är hur Tyskland drog slutsatser av att inte ha lyckats bryta västs Atlantförbindelser under första världskriget och därför genomförde Operation Weserübung. Den danske militärhistorikern Michael Clemmesen har beskrivit Danmarks och Norges strategiska tillkorta-

kommande i *Den lange vej mod 9. april. Historien om de fyrre år før den tyske invasion mod Norge og Danmark i 1940*. Från vår egen historia vet vi hur vi brådstörtat fick mobilisera och uppmarschera i en oförberedd riktning, västra landgränsen.

Fast helt oförberedd var inte uppmarschen. Ironiskt nog har vi här ett exempel på hur en planering grundad på ett gammalt hot kunde återanvändas. I vår planering efter unionsupplösningen inför "Krigsfall II Ryssland" förutsattes att Norge skulle kunna falla oss i ryggen. Vi skulle därför först slå ut den norska krigsmakten för att därefter med full styrka kunna möta en rysk invasion. En "svensk Schlieffen-plan". Denna planläggning kunde användas för improvisationen 1940.

EFTERKLOKHETENS FALLGROPAR

Det är lätt att i efterhand kritisera förutsägelser om framtida krig, när man sett att de inte slagit in. Det finns många fallgropar i sådana bedömningar.

En är givetvis att historiska händelseförlopp inte följer logiska banor och att slumpen kan innebära skillnaden mellan krig och fred.

En annan är tidsfaktorn: Man måste utveckla krigsmakter långsiktigt. Det tar ett tiotal år att utbilda en bataljonchef och att införa nya vapensystem. Vår historia ger exempel på att vi blivit starka när hotet minskat – men också på motsatsen.

En tredje är "avskräckningsparadoxen": man har byggt upp ett försvar för att avskräcka från angrepp, det blev inget krig, försvaret var alltså onödigt starkt. Ett sådant bisarrt resonemang förs ibland om det svenska invasionsförsvaret – alternerande med synpunkten att det var undermåligt och tandlöst.

DET EVIGA RYSSLAND

Hotet från Ryssland har nästan

alltid funnits med i de svenska föreställningarna om framtida krig. Det gällde även sedan Bernadotte inlett 1812 års politik med avspänning gentemot den forne arvfien. Betecknande är att 1814 togs kontakter med London för att säkra stöd av Royal Navy om vi blev angripna. Allan Jansson uttryckte detta i *Försvarsfrågan i svensk politik. Från 1809 till Krimkriget*: "Bland alla rikliga exempel på att 1812 års politik aldrig gick i blodet ens på ledande politiker utanför utrikesdepartementet är kanske inget mer talande än detta".

Beroendet av västmakters marina närvaro i Östersjön har varit en grundsten i den svenska säkerhetspolitiken över tiden.

Det ryska hotet har innehållit två ingredienser, kustinvasion och gränsinvasion.

Det ryska hotet har av naturliga skäl innehållit två ingredienser, kustinvasion och gränsinvasion. Förutsättningarna har varierat beroende på de geopolitiska förhållandena.

Fram till tsardömet fall var hela Sveriges östgräns, till lands och sjöss, exponerad för invasionshot. Eftersom västmakterna blev allierade med Ryssland var det inte underligt att kretsar i Sverige såg räddningen i ett förbund med Tyskland.

Kustinvasionen skulle avväjas i ett operativt samspel mellan sjö- och markstridskrafter och det nyskapade kustartilleriet. Centralförsvaret, stött på Karlsborgs fästning och operationsfästningar vid Vätterns syd- och nordspetsar hade

övergivits, tidigast för Stockholmsområdet, vars uppgivande bedömdes politiskt och psykologiskt omöjligt.

Gränsinvasionen skulle mötas med fördröjningsstrider och anfall med markstridskrafter stödda på den vid seklets början uppförda Bodens fästning.

SVERIGE HADE TUR

I och med Finlands självständighet minskade hotet, också beroende på Sovjetunionens svaghet efter inbördeskriget. Men hur säkert var Finlands läge på sikt? Utrikesminister Carl Hederstierna tänkte 1923 högt om ett försvarsförbund med Finland och tvingades avgå. I övrigt sköt politikerna problemet ifrån sig. Men kretsar inom armén gjorde en strategisk analys som resulterade i boken *Antingen – eller* som utkom 1930. Tesen var att Antingen gör vi gemensam sak med Finland om det angrips och för över huvuddelen av fältarmén till Finland, och då kan angriparen stoppas vid finska östgränsen. Eller så lämnar vi Finland åt dess öde och då måste det svenska försvaret, framför allt armén och flygvapnet rustas upp för att senare kunna möta ett mycket starkare sovjetiskt hot.

Några av författarna, såsom Axel Rappe, använde analysen som en argumentation för samverkan med Finland. Andra, såsom Helge Jung, ville i stället pressa fram ökade försvarsanslag. Slutresultatet blev närmast Varken – eller.

Ett krigs utbredning påverkas i avgörande grad av stridsmedlens utveckling. Första världskriget var främst ett kontinentalt lantkrig jämte allierad maritim närblockad och tyska försök att isolera Europa från USA. Det nordiska området var strategiskt intressant främst genom att Östersjön och Norska havet hade roller som förbindelseleder mellan Ryssland och dess allierade. Det fanns förvisso motiv

*Taktiska kärnvapen förändrade slag-
fältet. Foto: RASimon, iStock.*

för båda sidor att utnyttja respektive stänga dessa förbindelser. Men det saknades, med den tidens stridsmedel och med huvudkrafterna bundna på kontinenten, möjligheter att göra detta genom att besätta svenskt, danskt eller norskt territorium. Man fick nöja sig med nordisk neutralitet, med påtryckningar för avvikelser och olika former av intrång.

I nästa krig hade som nämnts Tyskland och även västmakterna dragit lärdomar av första världskriget, och nu kunde krigföringen utvidgas med flygstridskrafter och luftlandsättningsstrupp. Att Sverige inte drogs in var till syvende og sidst "tack vare" att det allierade motståndet i Norge upphörde så snabbt.

SVÅRARE STÅ UTANFÖR

I det tredje världskrig som aldrig bröt ut hade de militärstrategiska förutsättningarna ändrats ännu mer radikalt. Sjö- och luftherravälde på Nordatlanten var nu vitalt dels för angrepp mot, respektive försvar av västs Atlantförbindelser – här planerade stormakterna verkligen "för de förra två krigen" – dels som en skyddszon för Sovjetunionens strategiska, ubåtsburna kärnvapenreserv. Norden låg också under flygrutter och missilbanor för kärnvapenbärande bombflyg och interkontinentala robotar.

Stormakternas krigsmakter hade nu utvecklats så att chanserna för Norden att stå utanför minskat drastiskt. Norge och Danmark valde att i förväg försäkra sig om militärt bistånd. Sverige agerade enligt principen att man byter säkerhetspolitik först om den havererat – som den gjort för grannländerna. De smärre grundstötningarna i form av eftergiftarna till Nazityskland föranledde försöken att bilda ett neutralt skandinaviskt försvarsförbund, men sedan detta misslyckats återtog den gamla

kursen. Dock med den tysta förutgåendet att neutralitetspolitiken kunde misslyckas och att vi då – även med ett starkt invasionsförsvar – var beroende av väpnad hjälp utifrån. Här ska inte ordas mer om det som framkommit om våra kontakter och förberedelser om hjälp, det räcker med att konstatera att vi utgick från att västmakterna oavsett vår officiella politik hade strategiskt intresse av att stödja oss och att vi stod under kärnvapenparaplyet. I sanning att äta kakan och ha den kvar.

KÄRNVAPNEN

Detta leder över till ett av de mest intrikata problemen när det gäller våra föreställningar om framtida krig: kärnvapenfrågan. Var det över huvud taget rimligt att föreställa sig ett konventionellt angrepp mot Sverige, oavsett om det var en Normandie-liknande kustinvasion, en Suomussalmi-liknande gränsinvasion eller ett Weserübung-liknande kuppanfall?

I Försvarsmakten uppfattade man tidigt att de taktiska kärnvapnen grundlligt skulle förändra slagfältet. Man satsade på olika former av skyddsåtgärder, förändrad taktik och utbildning. Dessutom drevs kravet på svenska atomvapen. Sedan statsmakterna beslutat avstå från detta kom kärnvapenkriget att mer och mer tonas ner. I de politiskt styrda försvarsstudierna motiverades detta med att kärnvapenkrig i och med Natos flexible response inte längre var självklart. Att stiga över kärnvapentröskeln framställdes som ett ödesdigert steg, som angriparen inte skulle ta för ett så perifert mål som Sverige. Det var nog vad vi elever på Militärhögskolan kallade omvänt bedömmande, en bevisföring styrd av det önskade resultatet. I efterhand har uppdagats sovjetiska operationsplaner som innebar offensiver inledda

med en häftig nukleär stormeld. Dock vet vi inte säkert om det fanns andra handlingsmöjligheter, med konventionella stridskrafter. Man bör också notera att Natos strategi mot slutet av det kalla kriget utvecklades i riktning mot att kunna föra krig på konventionell nivå.

En annan sak är om Sovjetunionen kunnat nå sina mål visavi Sverige genom kärnvapenhot för att framtvunga kapitulation. Ett sådant hot borde vara mera trovärdigt mot en alliansfri stat än mot en Nato-medlem och en attraktiv option mot ett Sverige väpnat till tanderna konventionellt.

ANTINGEN – ELLER PÅ NYTT

Anpassningstanken under 1990-talet hade uppenbara likheter med mellankrigstiden. Dock kanske ännu mer ogenomtänkt genom frånvaron av insikt i och förståelse för säkerhetspolitiska och strategiska förhållanden i vårt närområde, vår ödesgemenskap med grannländerna och Försvarsmaktens roll som stabiliserande faktor.

Sverige uttalade tidigt sitt stöd för de baltiska staternas självständighet, men i motsats till mellankrigstiden var det ingen i ansvarig position som drog slutsatsen att vi skulle börja tänka Antingen – eller.

Men sådana tankar började till slut slå rot, och i det nya millenniet blev det en sanning att inget krig i vårt närområde kunde drabba endast ett land och att vårt försvar måste föras tillsammans med andra. Och 2009 kom Solidaritetsförklaringen. Men försvarets styrka var då som så många gånger förr helt i otakt med den strategiska verkligheten. Fast mycket värre.

Bo Hugemark är överste och säkerhetspolitisk analytiker.

bo.hugemark@war-and-peace.se

Beredskap för krig och kris – en tillbakablick

*Ekonomiskt försvar, civilförsvar och psykologiskt försvar har tillsammans med frivilligförsvaret varit mycket omfattande och engagerat hundratusentals människor. Detta engagemang var en viktig del av samhällets beredskap för att hantera krig och kriser, skriver **Bo Richard Lundgren**.*

Foto: Carolina L. Nilsson/ Försvarsmakten.

Den svenska hotbilden har under 1900-talet haft olika ingredienser. Hit hör avspärrning och blockad, terrorbombning, överraskande angrepp, invasion och kärnvapenangrepp. Till dessa bilder ska läggas fientlig propaganda och psykologisk krigföring. Samhället har försökt att svara upp mot dessa förmodade hot med olika typer av beredskapsåtgärder. Utan krav på fullständighet vill jag i det följande belysa en väsentlig dimension av dessa åtgärder, nämligen åtgärderna inom den civila delen av totalförsvaret. Den militära dimensionen behandlas på annan plats i denna tidning.

Generellt kan anföras att "branschen" har varit utpräglad reaktiv i de myndighetsbildningar och organisationer som har tillkommit har nästan alltid varit ett svar på – eller lärdomar från – händelser som har inträffat i andra länder.

SAMHÄLLET FÖRSÖRJNING

Den äldsta civila beståndsdelen av totalförsvaret är det ekonomiska försvaret. Ambitionen att upprätthålla en egen svensk självförsörjning var under en lång tid en del av vår neutralitetspolitik. Under världskrigen handlade det om att möta och hantera blockad och avspärrning, och det ekonomiska försvarets betydelse under andra världskriget understryks av det faktum att det hade ett eget departement – Folkhushållningsdepartementet – från år 1939 till 1950.

När första världskriget bröt ut var Sveriges ekonomiska beredskap dålig. Staten blev tvungen att improvisera. Utrikeshandeln ställdes under statlig kontroll, och en hårdhänt ransonering infördes efter hand på många förnödenheter. Livsmedelsbristen blev svår och följdes av stigande priser, och trots all övervakning förekom en om-

fattande smygghandel. De s k gulaschbaronerna framkallade folklig vrede.

Åtta kommissioner tillsattes för att hantera de problem som drabbade folkhushållningen och näringslivet. Dessa kommissioner slogs år 1915 samman till en kommission, Krisberedskapskommissionen för ekonomiskt försvar (KBK). Den lades ner efter kriget 1918, men tio år senare inrättades Rikskommissionen för ekonomiskt försvar (RKE) för att leda och övervaka förberedelser inom det ekonomiska försvaret. När Hitlers krigstrummar började mullra inrättades år 1937 Statens reservförrådsnämnd med uppgiften att anskaffa beredskapslager av vissa varor.

När andra världskriget hade brutit ut yttrade den dåvarande statsministern Per Albin Hansson de kända orden: "Sveriges beredskap är god". Sentida forskare hävdar att han i första hand syftade på beredskapen inom det ekonomiska försvaret.

Under andra världskriget uppstod en liknande situation som under det första, och de tidigare kommissionerna återupprättades för att hantera knappheten på varor och industriprodukter. Ransoneringskupongerna kom åter i bruk, och efter kriget, år 1947, uppgick Reservförrådsnämnden i den nybildade Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap (REF). År 1962 ändrades namnet till Överstyrelsen för ekonomiskt försvar (ÖEF), och mellan år 1963 och 1976 genomfördes två omfattande oljelagringsprogram. Under oljekrisen 1973-1974 inrättades en tillfällig Bränslenämnd.

SAMLAD PLANERING

Under hand växte det fram ett behov att hålla ihop totalförvarsplaneringen på civil sida. Försvars-

makten behövde också en civil "motpart" i planeringen. Därför bildades Överstyrelsen för civil beredskap (ÖCB) år 1986 med uppgiften att samordna ett tjugotal myndigheter, vilka utsetts till att vara s k funktionsansvariga myndigheter. En av dessa funktioner ingick i ÖCB, nämligen Industriell försörjning (tidigare ekonomiskt försvar). Här utvecklades systemet med s k K-företag (krigsviktiga företag) och funktionssäkerhetsavtal slöts med dessa.

ÖCB skapade också en Försörjningskommission som huvudsakligen bestod av representanter från krigsviktiga företag i näringslivet. På 1980-talet tecknades krishandelsavtal med Norge och senare med Finland. De svenska beredskapslagren fanns samlade i sju förrådsbyar och i ett antal oljebergum. Beredskapslagren avvecklades 2002. Det ekonomiska försvaret är idag avvecklat.

CIVILFÖRSVARET

Det andra viktiga civila kugghjulet inom totalförvarsmaskineriet var civilförsvaret. Detta kom senare att byta namn till Befolkningsskydd och räddningstjänst. Civilförsvaret har utvecklats i symbios mellan det folkliga engagemanget och den offentliga sektorn.

Civilförsvaret har varit starkt beroende av föreställningen om vad som hotar den enskilde individen i krig och krigsfara, och man kan hävda att rädslan för terrorbombning har varit civilförsvarets grund. Utvecklingen av civilförsvaret tog fart först under beredskapsåren, men vi fick en Luftskyddslag redan år 1937. Luftskyddet byggde i stor utsträckning på frivilliga insatser och var från början en kommunal verksamhet. Till luftskyddet hörde också hemskydd och byggandet av skyddsrum.

Luftskyddsinspektionen ledde och övervakade verksamheten, och Statens utrymningskommission ansvarade för planeringen av utrymning av storstäderna liksom också inkvarteringsplaneringen. Vid samma tid bildades Riksluftskyddsförbundet som fick karaktären av en folkrörelse med cirka 600 000 medlemmar i slutet av andra världskriget.

Statsmaktern ansåg så småningom att civilförsvarsarbetet behövde stegas upp och göras mer enhetligt över riket. Mot denna bakgrund fick vi år 1944 en ny Civilförsvarslag samtidigt som allmän civilförsvarsplikt infördes. Undanförsel och förstöring ingick nu också i civilförsvaret, och Civilförsvarsstyrelsen bildades. År 1948 förstatligades civilförsvaret. År 1960 fick vi en ny civilförsvarslag som tog sin utgångspunkt i kärnvapenhotet, vilket hade förändrat förutsättningarna för civilförsvaret. Hemskyddet, som varit ett betydande inslag i civilförsvaret, avskaffades, och utrymning ansågs vara den främsta förebyggande åtgärden. Planeringen omfattade 2.8 miljoner invånare i de tre största städerna. Vid en eventuell invasion skulle ytterligare en halv miljon människor evakueras.

I 1982 års Försvarsbeslut blev civilförsvaret åter ett kommunalt ansvar, och år 1986 bildades Statens räddningsverk genom en sammanslagning av Civilförsvarsstyrelsen och Statens brandnämnd. På så sätt integrerades freds- och krigsperspektivet. Även civilförsvaret är idag avvecklat.

DET PSYKOLOGISKA FÖRSVARET

Det psykologiska försvaret rymmer ett antal viktiga och principiella frågor som rör vår demokrati och vårt statskick och har alltid legat nära den politiska nivån. Detta är också sannolikt skälet till att denna

del av totalförsvaret kommit att debatteras flitigt under åren och blivit utrett flera gånger. En iakttagelse är att de principiella frågorna inte kunnat lösas med organisatoriska eller administrativa åtgärder.

Till de besvärliga frågorna hör bl a gränsdragnigen mellan propaganda och försvarsupplysning samt mediernas krigsorganisation och journalisternas medverkan i myndigheternas informationsspridning. En annan svår fråga har varit hur försvarsviljan ska mätas och hur mätresultat ska tolkas. Men den kanske svåraste frågan handlar om yttrandefrihetens gränser vid krigsfara och krig.

Försvarsmaskineriet hade inte fungerat utan ett brett folkligt stöd.

För att hantera och samla statens insatser på dessa områden bildades år 1940 Statens informationsstyrelse (SIS). Uppgifterna bestod i att sköta den särskilda information, som kunde vara aktuell då landet var i krig eller då krigsfara förelåg. Vidare skulle styrelsen granska skrifter som var av intresse i sammanhanget och motverka "osvensk propaganda." Uppgifterna var av speciell natur och ofta kontroversiella. Särskilt "rådgivningen" till pressen blev ett problem.

Informationsstyrelsen hade också till uppgift att analysera och stärka försvarsviljan. Ett led i denna strävan var att ge ut den lilla broschyren Om kriget kommer. Den gavs ut för första gången år 1943 och kom senare, efter några decennier, att ingå i telefonkatalogen. Under de kommande trettio åren genomgick

det psykologiska försvaret fyra myndighetsbildningar, och år 1985 bildades Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF).

Också det psykologiska försvaret är starkt kopplat till kriget och förberedelser inför detta i form av försvarsupplysning, propaganda, mätning av försvarsvilja, medieberedskap m.m. Nästan alla dessa uppgifter har idag fallit bort, och kvarvarande uppgifter fördes år 2009 in i den nya Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB). Statsmakterna har under det senaste året börjat framhålla behovet av ett svenskt psykologiskt försvar.

FRIVILLIGT FÖRSVARARBETE

Den fjärde komponenten är frivilligförsvaret. Frivilligrörelsen skapades under påverkan av de idéer om nationalism och humanism som vuxit fram i Europa under 1800-talet. Mot denna bakgrund tillkom skarpskytterörelsen och Föreningen Svenska Röda Korset, de första i en rad frivilliga försvarsorganisationer som under åren totalt uppgått till ett tjugotal. Hit räknas också Hemvärnet. De organisatoriska förebilderna hämtades framför allt från England, men frivilligrörelserna i Schweiz och Italien påverkade också tillkomsten av svenska organisationer. De frivilliga organisationerna hade stor betydelse när det gällde att fånga upp och kanalisera människors försvarsvilja och komplettera Försvarsmakten inom områden som behövde extra resurser.

Den första skarpskyttekåren bildades år 1861. Sex år senare nådde rörelsen sin kulmen med ca 40 000 medlemmar, ett stort antal med hänsyn till dåtidens folkmängd. Den första rödakorsföreningen som bildades i Sverige tillkom år 1864, och en av de verkligt tidiga frivilligorganisationerna var Allmänna

Försvarsföreningen, AFF, vars etthundratjugofemåriga existens vi uppmärksammar i år.

Tre nya organisationer tillkom under första världskriget. År 1914 bildades Frivilliga Automobilkåren, FAK, vars uppgift var att ställa såväl förare som fordon till krigsorganisationens förfogande. År 1915 bildades Frivilliga motorbåtskåren. Den tredje organisationen var Svenska Blå Stjärnan, SBS, som bildades år 1917.

Med freden efter första världskriget följde krigströtthet och omfattande reduceringar inom det militära försvaret. Men frivilligrörelsen var stark och levde vidare, om än på knappa villkor. Det fanns sålunda en grund att bygga vidare på när utbildningsarbetet åter tog fart inför andra världskriget.

HEMVÄRN OCH LOTTOR

År 1940 bildades Hemvärnet med uppgift att försvara hembygd och arbetsplats. Rekryteringen har genom åren främst skett av frivillig personal från de grupper av manliga värnpliktiga som vid 47 års ålder fullgjort sin värnplikt. Hemvärnet skiljer sig från andra frivilligorganisationer då det är del av Försvarsmaktens krigsorganisation. Frivilligheten tog sig andra uttryck under tiden före andra världskriget. Ett sådant uttryck var Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet, CFF, vilket konstituerades år 1940 under namnet Folk och Försvar.

Den svenska lottarörelsen hade sitt ursprung i Stockholms Landstormskvinnor. Med utgångspunkt i marketenterier växte förplägnadstjänsten fram som den första tjänstegrenen. Men från år 1939 efterfrågade försvaret allt fler tjänster av organisationen, och Riks-

förbundet Sveriges Lottakårer, SLK, blev år 1943 en fullt självständig organisation. Som mest hade man 110 000 medlemmar.

NYA ORGANISATIONER

Under åren kring andra världskriget bildas många av de nuvarande frivilligorganisationerna eller deras föregångare. Hit hör: Frivilliga motorcykelkårens riksförbund, FMCK, Svenska pistolskytteförbundet, SPSF, Sveriges kvinnliga bilkårens riksförbund, SKBR, Svenska sportskytteförbundet, SSF, och Frivilliga radioorganisationen, FRO.

Hotet från luften riktat mot civilbefolkningen uppmärksammades redan före andra världskrigets utbrott. Det var mot denna bakgrund som Riksluftskyddsförbundet bildades år 1937. Sedan år 1951 heter det Sveriges civilförsvarsförbund. Som mest hade man omkring 600 000 medlemmar. År 1949 gjordes en utredning rörande frivilligförsvaret. I denna gjordes en beräkning av de viktigaste frivilliga försvarsorganisationernas medlemsantal. Man kom fram till att dessa tillsammans hade 1 100 000 medlemmar.

Nya föreningar bildades på 1960-talet, och under senare år har en viss förnyelse ägt rum inom frivilligorganisationerna. Som exempel kan nämnas ett särskilt förbund som utvecklar kunskap och kompetens beträffande kemiska, biologiska, radiologiska och nukleära hot, det s k CBRN-området, liksom också Psyopsförbundet, som arbetar med frågor som rör psykologisk krigföring.

Den viktigaste slutsatsen beträffande de frivilliga försvarsorganisationerna är att hela försvarsmaskineriet inte hade fungerat utan ett brett folkligt

stöd i form av frivillighet. Denna slutsats torde gälla än i dag.

SAMMANFATTNING

Som framgått har alla de tre områdena ekonomiskt försvar, civilförsvar, psykologiskt försvar tillsammans med frivilligförsvaret varit mycket omfattande verksamheter och engagerat hundratusentals människor. Detta engagemang, tillsammans med den offentliga sektorns myndigheter och organisering av resurser inom näringslivet, utgjorde en vital och väsentlig del av samhällets beredskap för att hantera krig och kriser.

Inledningsvis nämndes att ”branschen” har varit reaktiv. Detta blev även tydligt när Berlinmuren föll år 1989. Liksom efter första världskriget blev det nu åter tvärs kast i försvarspolitik. Det gamla totalförsvaret avvecklades i princip, och Försvarsmakten bygger inte längre på värnplikt.

En betydligt bättre politik vore att kontinuerligt hålla en hög och jämn beredskap och inte vara överkänslig för säkerhetspolitiska fluktuationer. En sådan politik skulle, enligt min mening, bättre gynna vår förmåga att möta olika typer av hot och också skapa en större respekt för vår vilja och förmåga att försvara vårt samhälle och vår kultur.

Också det civila försvaret utgör ett av statsmakternas säkerhetspolitiska instrument. Tillsammans med det militära försvaret utgör detta en tröskel för en eventuell angripare. Denna tröskel bör vara betydligt högre än vad den är idag.

Bo Richard Lundgren har tidigare varit avdelningschef vid Försvarshögskolan.

boebirgitta@tele2.se

Privat och internationellt – försvarsindustrin efter 1945

Ubåtssystemet är ett försvarsindustriellt satsningsområde. Foto: Johan Lundahl, Combat Camera/ Försvarsmakten.

*Förläggandet av produktionen för försvarets räkning till privata företag innebar ett möte mellan en militär logik och en marknadsekonomisk. Den marknadsekonomiska var uppbyggd på att producera för konsumenternas behov på effektivast möjliga sätt för att få så stor vinst som möjligt. Den militära logiken handlade om att demonstrera försvarsförmåga, skriver **Birgit Karlsson**.*

Den svenska neutralitetspolitiken ansågs efter andra världskriget ha fungerat väl – Sverige hade lyckats klara sig från att bli indraget i stormaktskonflikten. Det fanns starkt politiskt stöd för en fortsatt alliansfri politik, men för att denna politik skulle kunna vara trovärdig så måste Sverige ha ett starkt försvar. Krigsmateriel kunde köpas från utlandet men det skulle innebära att man gjorde sig beroende av andra länders export. Detta ansågs inte

förenligt med trovärdigheten och slutsatsen blev att en omfattande svensk försvarsindustri måste finnas. Om en sådan skulle drivas av staten skulle det innebära stora kostnader. Det fanns därför goda skäl att låta privata företag ta hand om en stor del av produktionen. Det var viktigt att upprätthålla kvaliteten i produkterna, att följa med i den tekniska utvecklingen och att pressa kostnaderna så mycket som möjligt. Många privata

företag ansågs ha goda möjligheter att uppfylla dessa krav.

Beslutet att förlägga en stor del av produktionen för försvarets räkning till privata företag innebar ett möte mellan en statligt-militär logik och en marknadsekonomisk logik. Den marknadsekonomiska logiken var uppbyggd på att producera för konsumenternas behov på effektivast möjliga sätt för att få så stor vinst som möjligt. Konkurrensen skulle tvinga fram

effektivitet och låga kostnader. Den statligt-militära logiken innebar också på ett sätt att producera för behov, men det handlade då snarast om statens behov att demonstrera sin försvarsförmåga. Produkterna skulle ju egentligen helst inte användas. Planering och kvalitetskontroll var viktiga och ett långvarigt utvecklingsarbete var nödvändigt för teknisk utveckling.

När den militärt statliga logiken mötte den privat marknadsekonomiska innebar detta möjligheter men också problem för båda parter. Från militär sida var man angelägen om långsiktig planering, vilket företagen många gånger gynnades av, även om det innebar minskad flexibilitet. Den tekniska utvecklingen fick ta tid inom försvarsindustrin, något som inte alltid var fallet inom privat industri. De privata företagen klagade ofta över att den statliga processen innebar tröghet och svårigheter att åstadkomma jämn beläggning. Företagen önskade utnyttja skalfördelar och eftersom den svenska marknaden var begränsad så måste det finnas möjlighet till avsättning utomlands. Detta var inte alltid lätt eftersom vapenexporten var hårt reglerad. Ett alternativ var också att utveckla produkter för den civila marknaden.

Försvarsindustrin måste agera i det fält som uppstod mellan statlig och marknadsekonomisk logik. Det innebar också spänningar mellan civilt – militärt och svenskt – utländskt. Svårigheterna och möjligheterna att navigera i detta spänningsfält ska illustreras nedan med fartygsproduktionen som exempel.

EXEMPLET KARLSKRONA – KOCKUMS

Under 1950- och 60-talen fördes en intensiv diskussion om örlogsvarvens funktion. Örlogsvarvsutredningen från 1953 utgick från att privata varv i så stor utsträckning som möjligt skulle svara för

nybyggnad av fartyg, medan örlogsvarven skulle svara för reparationer och ombyggnader av marinens fartyg. Problematiken blev särskilt brännande för Karlskrona, där marinverkstäderna gärna ville få till stånd en omfattande civil verksamhet medan marinledningen förordade en verksamhet avpassad till de militära behoven. En utredning tillsattes där en omvandling av varvet till övervägande civil produktion övervägdes. Regionalpolitiska frågor kom också att påverka beslutet. Det var viktigt att arbetstillfällen fanns kvar inom regionen. Försvarsdepartementet bedömde det som svårt att etablera civil varvsdrift men trodde att investeringarna skulle kunna innebära mer produktion för marinens räkning. Utredningarna ledde till skapandet av ett statligt bolag, Karlskronavarvet AB år 1960, där omfattande investeringar förutsågs.

Försvarsindustrin måste agera i fältet mellan statlig och marknadsekonomisk logik.

Under 1960-talet fördes också diskussioner mellan Kockums och Karlskronavarvet om samarbete. Diskussionerna resulterade i ett avtal 1967 om samverkan i tekniska frågor. Kockums skulle också ställa sin försäljningsorganisation till Karlskronavarvets förfogande. Ett problem i det statligt ägda Karlskronavarvet var brist på kompetens inom marknadsföring. Denna brist kunde nu avhjälpas genom samarbetet med Kockums.

Under 1970-talets ekonomiska kris drabbades stål- och varvsindustrin särskilt hårt av vikande efterfrågan. Staten tog över ägandet av de flesta

varv och bildade Svenska Varv AB år 1977. Karlskrona såväl som Kockums kom att ingå i det statliga företaget. Många företag utvecklade under krisen en diversifieringsstrategi som innebar utveckling av nya produkter för att kunna sprida riskerna. Karlskronavarvet var inget undantag. Redan under 1960-talets andra hälft utvecklades bland annat fritidsbåtar av plast, liksom reaktorkärl för raffinaderier.

Kockums var en viktig tillverkare av fartyg och för marinens del var det ubåtsproduktionen som blev viktigast. Ubåtsproduktionen var anpassad till svenska förhållanden. Ubåtarna tänktes operera i Östersjön som är ett grunt hav: 50-150 meter. Därför behövdes inte så kraftiga tryckskrov. Distanserna var också måttliga, vilket betydde att kraven på aktionsradie och bränsleförråd inte var så stora. Anpassningen till svenska förhållanden betydde samtidigt att möjligheterna till export begränsades. De flesta kunder behövde stora dykdjup, lång aktionsradie och stort bränsleförråd. Det fanns inte många utländska konkurrenter utom Västtyskland. Försvarsutredningen 1972 fastslog också att resurserna för att bygga ubåtar inom landet skulle behållas.

Medarbetare vid Kockums samarbetade under 1960-talet med ett amerikanskt företag – Stanwick Corporation – som utvecklat en teknik för att analysera vilken information som låg till grund för befattningshavares beslut. Samtidigt hade man inom elektronisk databehandling utvecklat instrument för att hantera information. Utvecklingen ledde till ett radikalt förändrat manöverrum i de ubåtar som senare kom att kallas Näcken. Näckenubåtarna, som tillverkades från 1970-talet, blev de första svenska ubåtar som redan från början utrustades med ett datoriserat strids- och eldledningssystem.

Även skeppstekniken styrdes av centrala minidatorer. Det innebar möjligheter att reducera besättningen – en person kunde utföra uppgifter som tidigare krävt fem mans arbete. Det innebar också kraftigt höjda krav på utbildning av personalen. Näcken kom också 1987 att utrustas med Stirlingmotorer. Det skedde genom att båten delades och förlängdes med en åtta meter lång mittsektion där stirlingmotorerna var placerade, tillsammans med generatorer, kontrollsystem och tankar för flytande syre. Härigenom skapades ett syreoberoende framdrivningssystem för ubåtar.

Karlskrona och Kockums var delar av Svenska Varv AB som kom att överleva den omfattande varvsnedläggningen i Sverige. År 1989 presenterade företaget en plan för Kockums och Karlskronavarvet. De två enheterna kom att bilda ett

gemensamt bolag. Kockums fick ansvar för nybyggnadsverksamheten och blev också moderbolag till Karlskronavarvet, som svarade för underhållsverksamheten, och Karlskrona industrier, som skulle svara för den civila verksamheten.

Svenska Varv AB ombildades till Celsiuskoncernen, som under nästa ekonomiska kris vid 1990-talets början fick ta på sig en stor roll i omstruktureringen av svensk försvarsindustri. Den militära produktionen vid Kockums och Karlskrona ingick redan i koncernen, men Celsius kom också att bli ägare av såväl Bofors som Försvarets Fabriksverk (FFV). Staten kom därmed att stå som ägare till nästan hela försvarsindustrin.

KONKURRENS ELLER MONOPOL

Kockums/Karlskronas militära verksamhet hade inte mycket konkurrens i Sverige. Utvecklingen

mot nationella monopol har varit genomgående, inte bara i svensk försvarsindustri utan också internationellt. Det finns en ambivalent inställning till konkurrens när det gällde försvarsindustrin som kan illustreras av uttalandet av generaldirektören för Försvarets Materielverk (FMV), Sten Wåhlin, som under 1970-talet hävdade att verket eftersträfvade konkurrens som det bästa medlet att nå balans mellan effekt och ekonomi. Dock kunde konkurrens inom vissa områden bli för dyr både för företaget och för köparen inom vissa militärtekniska områden. I sådana fall kunde verket, efter initiativ från industrin, påverka industristrukturen. Utvecklingen mot monopolleverantörer, som var alltmer tydlig, behövde inte enbart vara en nackdel.

I själva verket kom företagssamarbete att bli allt vanligare inom försvarsindustrin under det kalla

Svensktillverkade JAS 39 Gripen är kärnan i vårt luftförsvar och har även haft internationella exportframgångar.
Foto: Johan Lundahl, Combat Camera/ Försvarsmakten.

krigets tid. För att illustrera denna utveckling kan exempel tas från stridsvagnstillverkningen, där konkurrens mellan flera olika företag vid 1970-talets början ansågs vara en nackdel. Tre svenska tillverkare fanns – Hägglunds, Landsverk och Bofors. Vid upphandlingen av infanterikanonvagnen Ikv 91 var Landsverk, Hägglunds och Bofors konkurrenter. Då Landsverk inte fick uppdraget lämnade företaget produktområdet. Kvar blev Hägglunds och Bofors som under 1970-talet kom att samarbeta om tillverkningen. Det blev utgångspunkten för ett mer långvarigt samarbete om vilket avtal tecknades 1974. Hägglund-Bofors utveckling AB bildades för att fånga upp affärsmöjligheter för stridfordon. Hägglunds skulle ansvara för chassi och Bofors för beväpning. Bofors kom därmed att utveckla sin fordonstekniska verksamhet.

En viktig anledning till företags-samarbete var att få en större ekonomisk bas för att kunna generera kapital för nyinvesteringar. En annan fördel, som blev tydlig i samarbetet mellan Hägglunds och Bofors, var att företagen kunde specialisera sig på olika delar av produktionen och inte behöva splittra sina resurser. Ändå ansågs de ekonomiska resurserna inte tillräckliga vid 1980-talets slut. Kostnaderna för forskning och utveckling av försvarsmateriel hade blivit så höga att de sågs som omöjliga att bära via den nationella svenska upphandlingen. Den lösning man hoppades på var integration i den internationella försvarsindustrin. Stora nationella och transnationella strukturförändringar och samgåenden var då redan på gång. Om den svenska försvarsindustrin inte tog del i denna utveckling var risken att den svenska försvarsindustrin skulle gå under av för högt kostnadstryck och minskad

kompetens. De nya möjligheter till internationella samarbeten som öppnade sig efter murens fall och uppmjukandet av neutralitetspolitiken innebar nya möjligheter men också nya utmaningar för den svenska försvarsindustrin.

Privatisering och internationalisering blev ledord i den fortsatta processen. Kockums såldes till tyska HDW 1999 och resten av Celsius kom att köpas upp av Saab. Den del av företaget som producerade kanoner och ammunition såldes till det amerikanska företaget United Defense. Celsius övriga bolag bildade Saab Bofors Dynamics. År 2005 köptes United Defense av det brittiska BAE Systems som också kom att äga det svenska företaget Hägglunds.

INTERNATIONALISERING

Ett historiskt perspektiv på svensk försvarsindustri synliggör hur det politiska beslutet om alliansfrihet, tillsammans med kostnader för teknisk utveckling, präglat den svenska försvarsindustrin. Visserligen är det troligt att kostnaderna för den tekniska utvecklingen av produkter för försvarets räkning skulle blivit ännu högre om staten finansierade ändå en stor del av den tekniska utveckling som ägde rum fram till kalla krigets slut. Strävan att hushålla med skattebetalarnas pengar, tillsammans med industrins önskan att utnyttja skalfördelar, hade då lett till nationella monopol inom försvarsindustrin. Företagen strävade efter ökad export och ökat internationellt samarbete. Efter kalla krigets slut förändrades förutsättningarna för svensk försvarsindustri, särskilt möjligheterna till internationellt samarbete. Det ansågs inte längre så problematiskt att bli beroende av utländska leverantörer och samgående i stora koncerner ansågs innebära större kapitalresurser och möjligheter till

investeringar. Statens bidrag till teknisk utveckling inom försvarsindustrin kunde därmed minska. Samtidigt kom privatisering att ses som en möjlighet att öka effektivitet och marknadsföring.

Karlskrona/Kockums kan illustrera hur statens roll förändrats. Staten spelade en avgörande roll för Karlskronavarvets fortlevnad och verksamhet under 1960-talet. 1970-talets varvskris innebar att staten gick in som ägare även av Kockums och att produktion för den militära verksamheten kom att dominera. Efter kalla krigets slut präglades utvecklingen av privatisering och internationalisering även för Kockums del. Dock kom internationaliseringsprocessen att avbrytas under 2014. Celsius hade vid försäljningen till HDW hävdat att det inte var någon nackdel att ha en utländsk ägare till Kockums – det svenska försvaret kunde ju lägga beställningar oavsett vem som ägde företaget. HDW-koncernen såldes 2005 till Thyssen-Krupp. Detta företag visade sig ha begränsat intresse av att producera ubåten av den nya modellen A26 som tagits fram i Karlskrona. Företaget hade en annan ubåtsmodell som de ville exportera och var inte intresserade av den svenska varianten. Den svenska regeringen ansåg det dock vara av vikt att ha en inhemsk ubåtsstillverkning och Saab fick 25 miljoner av staten för att utreda om företaget kunde ta över ubåtsleveransen. Förhandlingar inleddes som slutade med att Saab år 2014 köpte Kockums. Det fanns uppenbarligen en gräns för det svenska intresset för internationalisering.

Birgit Karlsson är docent i ekonomisk historia och prefekt vid Institutionen för ekonomi och samhälle vid Handelshögskolan, Göteborgs Universitet.

birgit.karlsson@econhist.gu.se

Officerares möjligheter att påverka försvarspolitiken

Hur påverkar dagens samhällsklimat officerskollektivets engagemang i debatten? Foto: Niclas Gustafsson, Combat Camera/Försvarsmakten.

*När AFF grundades 1890 var rösträtten inte allmän i Sverige. De politiska partier som hade börjat formeras var inga massorganisationer utan små kottier baserade i huvudstaden. Föreningen behövde uppfattas som opartisk, och för att undvika splittring bland försvarsvännerna undvek man att lägga fram konkreta förslag i försvarsfrågan, skriver **Gunnar Åselius**.*

På ett seminarium för många år sedan förklarade en svensk pensionerad överste att han inte förstod kritiken från politiskt håll om militärens otillbörliga inflytande inför försvarsbesluten. ”På vilket sätt skulle det vara otillbörligt?” undrade han. ”Vi ska ju utöva inflytande. Det är vår plikt som fackmän att se till att politikerna fattar de beslut som ger Sverige ett så starkt försvar som möjligt.” Litet senare, över en öl på postseminariet, tillade han med viss stolthet: ”Det finns ingen politiker som jag – om jag bara får vara ensam med vederbörande i fem minuter – inte skulle kunna våldta intellektuellt.”

Den gamle översten sammanfattade de professionellas eviga dilemma. Hur tar man som sakkunnig expert bäst sitt ansvar? Är det genom att ge politikerna ärliga råd, oavsett politiska konjunkturen, för att efteråt kunna säga att man gjorde sin plikt – även om man aldrig fick något inflytande? Eller är det genom att försöka förstå hur de politiska beslutsfattarna tänker, presentera sådana rekommendationer man tror att de kan acceptera och få till stånd lösningar som inte är optimala men ändå så bra som möjligt? Det finns inget säkert svar på den frågan. Expertauktoriteten beror inte enbart på att man är opartisk i förhållande till de politiska partierna. Den förutsätter också att expertisen är enhällig i sin bedömning. Förmodligen var det därför den gamle översten ville få politikerna för sig själv i åtminstone fem minuter.

DELTAGANDE I POLITIKEN

Medan i många länder – exempelvis Frankrike under Tredje republiken eller Tyskland under kejsardömet – den aktiva officerskåren varit förbjuden att kandidera för politiska uppdrag och till och med att rösta – har de svenska officer-

arna traditionellt sett varit vana att delta i politiken. De adelssläkter som dominerade Riddarhuset bestod till största delen av officerare, och dessutom fanns fram till 1786 genom det så kallade krigsbefälet ett sorts inofficiellt femte stånd på ständsriksdagarna, genom vilket officerskåren vid arméns olika regementen var direkt representerad. Krigsbefälet hade visserligen inte rösträtt, men var tänkt att fungera som en sorts rådgivande organ till adelsståndet i militära frågor. Efter att ständsriksdagen avskaffats 1866 återfanns många höga officerare som riksdagsmän i den nya tvåkammarriksdagen, inte minst i den elitistiska första kammaren. Dessutom innehades försvarsministerposterna (fram till 1920 fanns särskilda departement för armé och marin) in på 1900-talet alltid av officerare.

Det kommande århundradet skulle bli masspolitikens tidsålder.

När AFF grundades 1890 var rösträtten inte allmän i Sverige. De politiska partier som hade börjat formeras i riksdagshuset var inga massorganisationer med representation över hela landet, utan små kottierier baserade i huvudstaden. Insiktsfulla bedömare förstod dock att det kommande århundradet skulle bli masspolitikens tidsålder, och att den som ville ha makt i framtiden måste kunna mobilisera stöd från breda grupper i samhället. Genom den så kallade tullstriden 1887 hade man för första gången fått en ideologisk uppdelning i svensk politik längs en höger-vänsterskala, som även omfattade försvarsfrågorna. De som var tull-

vänner uppfattades som höger. De menade att Sverige var hotat i en allt mer konkurrensinriktad värld, att försvaret borde rustas upp och att de förstärkta statsinkomster som tullarna kunde ge borde användas till att betala upprustningen. Tullvännernas försvarsvänlighet var givetvis positiv för officerarna, men innebar samtidigt att de riskerade att identifieras med en viss politisk riktning och få sin status som oberoende experter undergrävd.

Dessutom rådde inte inom officerskåren enighet om på vilket sätt försvaret borde rustas upp. De flesta ville bygga ut värnplikten (som före 1892 bara omfattade 30 dagar), men det fanns också officerare som av olika skäl ville hålla fast vid det gamla indelningsverket. Marinofficerarna ansåg att sjöförsvaret borde rustas upp med fler pansarbåtar, vilket ekonomiskt skulle konkurrera med byggandet av nya kaserner till de värnpliktiga, liksom med de befästningar som planerades kring Boden i Norrbotten. Den militära sakkunskapen var alltså splittrad, något som riskerade att undergräva dess trovärdighet i debatten.

AFF BILDAS

Det var i det här läget som den mångförslagne generalstabsmajoren Gustaf Björnin – militärhistoriker, värnpliktsförespråkare, författare till pamfletter som *Vårt försvar mot norr* (1886) och *Vår mest hotade provins* (1890) – tog initiativet till AFF 1890. Som militärhistorikern Arvid Cronenberg visat var Björnin noga med att fördela styrelseposterna i AFF så att både värnpliktsvänner och indelningsvänner, tullvänner och frihandlare skulle vara jämt representerade. Den nybildade föreningen behövde uppfattas som opartisk, och för att undvika att splittringen bland försvarsvännerna blev tydlig undvek för-

eningen också att lägga fram konkreta förslag i försvarsfrågan. Istället betonades allmänt vikten av försvarets stärkande och det växande hotet från Ryssland. AFF:s främsta tillgång när det gällde agitationen blev den pensionerade dalakorpralen F Blom, som skickades ut på regelbundna föredrags-turnéer som alltid drog fulla hus. Eftersom den svenska väljarkåren på 1890-talet inte omfattande mer än 6–7 % av befolkningen var det möjligt att nå en mycket stor del av de röstberättigade på detta sätt. I AFF:s styrelse fanns visserligen kritiska synpunkter på Bloms dryckesvanor, men utan honom hade man haft svårt att nå ut. AFF lyckades placera försvarsfrågan ”ovan partierna”, med härordningen 1901 och övergången från indelt till värnpliktsbaserad försvarsorganisation som slutlig triumf. Sverige bevittnade en ökning av försvarsanslagen från ungefär en tredjedel till omkring hälften av statsutgifterna mellan 1880 och 1914.

FÖRSVARSBEREDNINGAR INFÖRS

Många officerare på mellannivå var engagerade i försvarsstriden 1912–1914, men militärledningen valde att ligga lågt i denna djupt ideologiska konflikt, som rörde fundamentala frågor kring parlamentarism och kungamakt. Den liberale statsministern Karl Staaff förändrade dessutom spelplanen genom att tillsätta civila politiker som försvarsministrar och avkräva de två försvarsgrenarna en gemensam försvarsplan. För att utreda försvarets långsiktiga utveckling tillsatte Staaff dessutom särskilda försvarsberedningar, vilka bestod helt av civila politiker och där militärens roll var att enbart fungera som sakkunniga.

Som historikern Kent Zetterberg visat fann sig militärer och politiker ganska snabbt i sina respektive

Uppifrån och ner:

Niklas Wiklund, Skipper, har fått genomslag med sin blogg. Foto: privat.

Carl Bergqvist, Wiseman, är en mycket uppmärksam bloggmästare. Foto: privat.

Helge Jung var mycket skicklig att argumentera för försvarets sak. ÖB 1944–1951. Foto: okänd.

roller, genomförde tillsammans ett effektivt utredningsarbete och utvecklade till och med viss ömsesidig respekt. Trots allt buller kring försvarsfrågan i svensk politik åren före första världskriget fungerade alltså utredningsarbetet inom försvarsberedningarna förhållandevis friktionsfritt med en tydlig rollfördelning mellan politiker och experter. Det skulle dock dröja några decennier innan denna modell för civil-militära relationer etablerades definitivt.

NEDSKÄRNINGAR

Efter första världskriget ställdes officerskåren i Sverige för första gången på närmare ett halvsekel inför nedskärningar. Detta var en ovan situation som inte hanterades med någon större skicklighet av generalstabsledningen, vilken lade sig alltför nära den politiska högern i sina rekommendationer och därigenom lätt kunde avfärdas som partisk. Som statsvetaren Hans Wieslander visat i sin studie av den militära opinionsbildningen inför 1925 års försvarsbeslut samordade officerskåren inte heller sin agitation med underofficerskåren.

Eftersom nedskärningarna till stora delar bestod i nedläggningar av fredsorganisationen, kunde olika regionala intressen lätt spelas ut mot varandra. Marinens organisation klarade sig undan stålbadet, men som framgår av historikern

Anders Berges forskning spelade marinofficerarna senare bort sitt anseende hos politikerna genom att begära ytterligare ett pansarskepp av Sverige-klassen, en fartygstyp som de visste var föråldrad men hävdade ändå kunde spela en roll, givet det läge som uppstått i Östersjön efter första världskriget. När såväl Sovjetunionen som Tyskland började rusta upp sina marina stridskrafter i mitten av 1930-talet, blev den argumentationen omöjlig att driva.

HELGE LJUNG FÅR INFLYTANDE

Den politiska majoriteten av liberaler och socialdemokrater valde istället att lyssna på generalstabsmajoren Helge Jung. Som Arvid Cronenberg visat hade han mycket bättre än militärledningen förstått hur en expertrådgivare i demokratins tidsålder skulle agera. Jung utgick från politikernas egen beskrivning av det säkerhetspolitiska läget, disassocierade sig elegant från högern och generalstabsledningen och tog den liberala och socialdemokratiska doktrinen om kollektiv säkerhet genom Nationernas Förbund som grund. Istället för att argumentera mot politikerna, försåg Jung dem med argument att använda i debatten. Han samlade en krets av likasinnade yngre officerare omkring sig, och agiterade genom *Ny Militär Tidskrift* för en modernisering av det svenska försvaret enligt devisen ”smalare men vassare”. Nätverket kring Jung byggde en allians mellan armén, flygvapnet och kustartilleriet mot flottan, vilken politikerna gärna understödde eftersom de trodde att försvaret därigenom skulle bli billigare.

Som sekreterare i 1930 års försvarskommission kunde Jung lägga grunden för 1936 års försiktiga upp- rustningsbeslut, och sedan som

överbefälhavare 1944–1951 fullborda försvarets integrering i det socialdemokratiska, korporativa folkhem som växte fram efter andra världskriget. I den nya ordningen styrdes försvaret av en flerårig planeringscykel, och skulle liksom andra samhällssektorer garanteras sin andel av en kaka som förmodades vara ständigt växande. Dialogen med de politiska makthavarna pågick ständigt, och genom Försvarshögskolan, skapad 1952, skaffade sig officerskåren en unik möjlighet att delge politiker, fackföreningsledare och näringslivsfolk sin syn på Sveriges säkerhetspolitiska läge.

CENTRALSTYRNING

I systemet ingick även att ”icke-auktoriserad” militär opinion hölls i strama tyglar. Politikernas förtroende för försvaret fick inte riskeras, och officerskårens talan skulle enbart föras genom ÖB och Försvarsstaben. Organisationen Försvarsfrämjandet och dess tidskrift *Fritt Militärt Forum* – där såväl ÖB, socialdemokratin som olika aspekter av samhällsutvecklingen ibland kritiserades i hätska ordalag – stämplades som extremistiska och motarbetades av de militära myndigheterna med metoder som ur grundlagens synpunkt var ytterst tveksamma.

Som historikern Magnus Hjort visat drog den socialdemokratiska regeringen år 1960 dock åt snaran kring försvarets opinionsbildande verksamhet. Försvarsstabens sektion III, där informations- och pressavdelningen huserat, lades plötsligt ned, liksom tidskriften *Kontakt med krigsmakten*. Officiellt angavs orsaken vara besparingar, men en viktigare förklaring var den uppblossande debatten om svenska atomvapen, som riskerade splittra socialdemokratin och där

regeringen inte litade på försvarsstabens förmåga till opartiskt informationsarbete.

SPRICKOR I ENIGHETEN

När försvarsanslagen urholkades från 1968 krävdes allt hårdare prioriteringar. Den enighet som funnits mellan riksdagspartierna kring försvaret rämnade samtidigt, och innebar att all öppen argumentation från officerskårens sida blev politiskt känslig. Konkurrensen mellan försvarsgrenarna skärptes, och i den eniga expertfasaden började besvärande sprickor framträda. I sin skrift *Värnplikt och folkförsvar* 1974 framställde den blivande arméchefen Nils Sköld en massarmé beväpnad med pansarvärnsrobotar som den mest demokratiska försvarslösningen, överlägsen högteknologiska stridsflygplan.

Flygstaben kontrade med skriften *Invasionsförsvar eller illusionsförsvar?* där motståndare till Viggen-projektet utmålades som oansvariga gerillaromantiker. Överbefälhavaren Lennart Ljungs dagböcker 1978–1986 är plågsam läsning, där hjälten som står upp för helheten blir allt mer ensam och övergiven.

NYA OPINIONSILDARE

Efter det kalla krigets slut kom hotbildens försvinnande på ett olyckligt sätt att sammanfalla med hårdhänt statsfinansiell sanering. I det nya läget verkade försvaret tidvis sväva fritt, utan politisk uppbackning. Det som återstod av officerskåren efter nedskärningarna fick inte heller se sina förväntningar infrias av den borgerliga regering som tillträdde 2006. Liksom Helge Jung på sin tid valde nu en del yngre officerare – som stridsflygaren Carl Bergqvist (”Wiseman”) och marinofficeren Niklas Wiklund (”Skipper”) – att distansera sig från

”högern” och försvarsledningen, och på egna vägar försöka påverka försvarsdebatten. Som initierade bloggare fick de avsevärt genomslag i diskussionen, och eftersom de länge förblev anonyma kunde man inte avfärda dem på grund av deras låga grad.

I vissa avseenden kan dagens situation sägas påminna om läget kring 1890, när AFF grundades. Försvarsministern är visserligen inte officer, men väl hans statssekreterare, och välorganiserade masspartier dominerar inte debatten på samma sätt som under 1900-talet. Endast 2 % av svenskarna är partimedlemmar. Hela 70 % ser sig inte som anhängare av något parti. Istället skänker sociala medier och självsäkra medborgares misstro mot institutioner individuella opinionsbildare en makt, som de inte har ägt sedan 1800-talet. En överbefälhavares ord om det svenska ”enveckas-försvaret” kan plötsligt få en oerhörd sprängkraft. Det är inte otänkbart att en återuppståndna Gustav Björlin skulle känna sig hemma. Säkerligen skulle han också vara tacksam över en ledare som Vladimir Putin i Ryssland.

Gunnar Åselius är professor i historia med särskild inriktning på militärhistoria vid Försvarshögskolan.

gunnar.aselius@fhs.se

*Generallöjtnant Gustaf Björlin var starkt pådrivande vid bildandet av Allmänna Försvarsföreningen. Flitig försvarsdebattör och författare.
Foto: Riksarkivet / Krigsarkivet.*

Politikens styrmöjligheter av Försvarsmakten

*Jag har under min tid som politiker stött på de som har velat återupprätta någon sorts försvarets kommando-expedition i Försvarsdepartementet. I realiteten har det handlat om att flytta in en del av de övergripande centrala planeringsfunktionerna som idag finns i det militära högkvarteret i försvarsdepartementet. Jag tycker att det är en dålig idé, skriver **Mikael Odenberg**.*

Foto: Johan Lundahl, Combat Camera/ Försvarsmakten.

Givet en försvars- eller krigsmakts våldsmonopol krävs kontroll över denna apparat. Det är den frågeställning som kanske i de flesta länder står överst på dagordningen, men det är inte det perspektiv som vi har behövt ha i modern tid.

Samtidigt så kan anföras att Försvarsmakten eller styrningen av Försvarsmakten alltid har varit litet speciell även långt in i modern tid. Ta exempelvis de så kallade "kommandomålen" där man tillämpade en annan beslutsordning än den som normalt gäller i statsförvaltningen – nämligen att regeringen fattar kollektiva beslut. Här fanns ett antal försvarsmakts- eller krigsmaktsrelaterade ärenden som kunde brytas ut, och där försvarsministern inför konungen kunde fatta beslut. Det var beslut med ganska stor räckvidd som hade att göra med både befälsordningar, stationeringar, övningar och mycket annat.

Det har således funnits en viss tradition av handpåläggning ifrån den politiska nivån.

Jag har också under min tid som politiker stött på dem som har velat återupprätta någon sorts försvarets kommandoexpedition i Försvarsdepartementet. I realiteten har det handlat om att vi skulle flytta in en del av de övergripande centrala planeringsfunktionerna som idag finns i det militära högkvarteret i försvarsdepartementet. Jag tycker av olika skäl som jag ska återkomma till att det är en dålig idé.

Jag bekänner mig själv som anhängare av den traditionella svenska förvaltningsmodellen. Sen kan man möjligen säga att Försvarsmakten är litet speciell i den meningen att det är något speciella krav som ställs på den som förordnas som överbefälhavare. Han ska ju inte bara vara en duktig yrkesman som kan leda Försvarsmakt-

ens
ager-
ande i
krig, utan
ska också
vara en
duglig stats-
byråkrat med
förståelse för
och insikt i hur
statsförvaltningen
fungerar och hur
myndigheten styrs.

Min mening är att trots den militära traditionella kommandostrukturen, som man tycker borde fungera mycket väl, saknar jag inte åtskilliga exempel där jag tycker att styrningen inom Försvarsmakten stundtals har varit undermålig och beslutsfattandet mycket besynnerligt.

När jag var gruppleadare för moderaterna i riksdagen fick jag information från den dåvarande regeringen att man avsåg att tillsätta en civil

generaldirektör i Försvarsmakten. Jag tyckte vid den tiden att det var en mycket dålig idé. I någon mening har jag omprövat detta. Ska det fungera så bygger det förstås på att det finns en bra och väl fungerande personkemi mellan den som är överbefälhavare och den som är generaldirektör. Jag kan idag tycka att det inte är så dumt att den militära ledningen i Högekvarteret också tillförs statsbyråkratisk kompetens, eftersom den har saknats på alltför många håll inom Försvarsmakten.

HUR OFTA TRÄFFA ÖB?

Sen kan man hävda att detta på intet sätt uteslutande ska skyllas på Försvarsmakten utan i hög grad också kan skyllas på politiken. Jag gjorde litet förundrat den reflektionen när jag tillträdde som försvarsminister. Jag upptäckte snart att överbefälhavaren gärna ville titta upp till mig någon gång varannan vecka och dricka kaffe och berätta om vad som pågick. Då ska man vara medveten om att en normal genomsnittlig myndighetschef i Sverige träffar sitt statsråd en eller två gånger om året, journalister har ungefär fem minuters accesstid till ett statsråd – och så finns det en del myndighetschefer som är undantagna för att de har statsrådets telefonnummer i sin mobiltelefon.

Jag vidgår att Försvarsmakten är en myndighet av speciell karaktär, där det finns ett behov av att fortlöpande "tanka av" försvarsmaktsledningen vad gäller underrättelseinformation och bedömningar av vad som sker i omvärlden. Om det utvecklas till fortlöpande informell förankring hos departementsledningen av vad myndigheten Försvarsmakten håller på med och

Ett ömsesidigt förtroende mellan den politiska och militära ledningen är av avgörande betydelse. Foto: Mats Nyström, Försvarsmakten.

vilka avvägningar man gör, då är det i grunden inte en särskilt sund modell utan det är viktigt att göra en tydlig åtskillnad mellan regeringen och dess regeringskansli å ena sidan och myndigheten Försvarsmakten och de myndighetsbeslut som där fattas å andra sidan.

POLITIKENS ROLL

Politikens uppgift bör rimligen vara att ge uppdrag, resurser och ansvar till myndigheten. Det är också skälet till varför man inte ska flytta in myndighetsfunktioner, som idag finns i högkvarteret, till någon sorts kommandoexpedition i försvarsdepartementet. I grunden anser jag att det som duger för resten av statsförvaltningen också duger för försvarssektorn, således att det går att styra Försvarsmakten

genom instruktioner, en årlig budget och årliga regleringsbrev.

Sedan kan det vid vissa strategiskt givna tillfällen finnas skäl att göra en mer samlad politisk bedömning som har att göra med säkerhetspolitikens och försvarspolitikens inriktning under kommande år. Det är så vi gör på andra politikområden. Det läggs ibland en forskningspolitisk proposition på riksdagens bord eller en trafikpolitisk proposition och på motsvarande sätt så är det naturligtvis från tid till annan motiverat att också lägga en proposition om Försvarsmaktens långsiktiga inriktning.

Det är dock inte den ordning som vi har haft, utan vi har i stället institutionaliserat någon sorts sovjetisk beslutsstruktur med åter-

kommande femåriga försvarsbeslut. Det är väldigt tydligt att det inte är en avstämning som görs och en inriktning framåt utan det är ett beslut som ges en begränsad tidsram, alltså med en sluttidpunkt, när riksdagen fattar ett beslut om inriktningen. Men denna inriktning upphör plötsligt fem år bortåt i tiden och då förväntas implicit att en ny försvarspolitisk inriktningsproposition ska komma. Det är en ytterst dålig ordning, dels för att det inte alltid finns skäl att göra omtag vart femte år, dels att det är ett utmärkt sätt att ge incitament till myndigheterna att inte verkställa de beslut som fattas.

Lyckas man "övervintra", så har man ju chans att få en omprövning till stånd fem år senare och det finns många exempel på detta. Låt

mig ta ett trivialt exempel som inte har så mycket bäring på försvarsförmågan. Jag vet inte hur många gånger som riksdagen bestämde sig för att lägga ner etablissemanget Näsbypark med sjökrigsskolan, men Näsbypark lyckades alltid att återuppstå. Det finns mer seriösa exempel på detta också. Kunde man bara dra på verkställandet så fanns goda förutsättningar att få till stånd en omprövning.

DETALJSTYRNING

Det som enligt min mening har varit utmärkande för styrningen av Försvarsmakten, vid sidan om den besynnerliga ordningen med femåriga försvarsbeslut, är att man gett uppdrag till Försvarsmakten och samtidigt har man gett resurser som ofta inte fullt ut har överensstämmt med uppdraget. Vän av ordning bör dock medge att det här inte är unikt för Försvarsmakten, det gäller för många andra myndigheter också. Men det är naturligtvis en försvårande omständighet för den som är satt att leda myndighetens arbete om man får en resurstilldelning som man inte anser stå i överensstämmelse med det uppdrag man har fått att verkställa.

Den stora skillnaden mellan försvarssektorn och andra samhällssektorer är att på försvarsområdet så har man inte delegerat ansvaret utan man har i stor utsträckning förbehållit sig att ha kvar ansvaret på politisk nivå. Ett annat sätt att uttrycka detta på är att försvarssektorn traditionellt har präglats av en extremt långtgående detaljstyrning. Jag kan nämna ett exempel från min egen tid som chef för försvarsdepartementet. Det var när Försvarsmakten ändrade sig och konstaterade att det nog inte var så bra att fördela resurserna mellan Berga och Muskö utan det vore klokt om man kunde samla flottans

resurser på Berga. Då tyckte jag att om försvarsmaktsledningen ville göra på det sättet har jag ingen anledning att ha några invändningar mot det. Men jag var alltså tvungen att via ett regeringsbeslut gå till riksdagen för att överbefälhavaren skulle kunna flytta en del av ett förband från ett ställe i Stockholms län till ett annat ställe i Stockholms län. Det får väl anses vara ett uttryck för en ganska långtgående detaljstyrning. Det är ju inte så att riksdagen fattar beslut om var försäkringskassans kontor ska ligga någonstans, men inom försvarssektorn så har den här detaljstyrningen hela tiden funnits.

Jag vidgår att Försvarsmakten är en myndighet av speciell karaktär.

Detta har också lett till att fokus i den politiska diskussionen ofta blir mycket märkligt. Jag valdes in i riksdagen för ganska exakt 25 år sedan, och i juni 1992 debatterades Anders Björks försvarspolitiska proposition inför det försvarsbeslut som togs 1992. Jag deltog i den debatten i slutet av detta mitt första riksdagsår.

Jag har gått tillbaka och tittat på detta. Jag tog upp den besynnerliga inriktning som riksdagsledamöterna gav sitt arbete. Bland annat sa jag så här: "Jag har ägnat en del av min tid åt att studera de motioner som väckts i anledning av regeringens försvarsproposition. Jag har funnit att aktiviteten varit stor: 39 enskilda motioner har väckts, varav fem framför allt gällt andra frågor med anknytning till totalförsvarets civila delar. Resterande 33, som vi behandlade i samband med dagens betänkande, tar upp olika aspekter

på det militära försvaret. Min åsikt är att fyra av dessa motioner utgör en särskilt positiv och upplyftande läsning. Bland de fyra finns dels Hans Lindblads, om jag får kalla det så, testamentariska föreskrifter, dels en drakonisk nedskärningsmotion av den tidigare kommunisten och numera socialdemokratiska advokaten och riksdagsledamoten Hans-Göran Frank. Sedan var det en pacifistisk KDS-motion och så var det någonting till.

Jag delar inte de här motionernas sakliga innehåll, tvärt om. Men jag tycker att läsningen är positiv, därför att dessa fyra motioner åtminstone behandlar just de säkerhets- och försvarspolitiska principer och avvägningar som rimligen borde vara huvudfrågan för det folkvalda parlamentet. Av samma skäl tycker jag att det är närmast beklämmande att de resterande 29 motionerna d v s 90 procent av ledamöternas energi har ägnats åt att försöka förhindra föreslagna förändringar, d v s i praktiken flyttningar eller nedläggningar i försvarets fredsorganisation.

De skäl som anförs i motionerna är heller nästan aldrig operativa, de har att göra med regionalpolitik och arbetsmarknadspolitik. Det råder ett närmast matematiskt samband mellan å ena sidan ledamöters vilja att bevara ett visst regemente och å andra sidan det geografiska avståndet från sagda regemente till ledamotens hemvist."

Och sen så slutar jag: "Herr talman, enligt min uppfattning är vårt sätt att bereda och besluta i försvarsangelägenheter förlegat. Enligt min mening är det nödvändigt att etablera en sådan ordning att riksdagen anger de säkerhetspolitiska och försvarspolitiska målen, gör nödvändiga prioriteringar och avvägningar, anslår erforderliga medel och beställer den krigs- och

Statens våldsmonopol utövas ytterst av Försvarsmakten. Stora krav ställs på de människor som är den yttersta garanten för att detta fungerar. Foto: Mats Nyström, Försvarsmakten.

beredskapsorganisation som anses behövlig. Hur var och när dessa krigsförband utbildas och övas borde överhuvudtaget inte vara föremål för diskussion i denna kammare. Det är i grunden en ren verksledningsfråga d v s det borde ankomma på ÖB och Försvarsmakten, inte på kammarens ledamöter, att besluta om hur riksdagens krigsförbandsbeställningar ska levereras.” Jag kan så här 24 år senare känna mig riktigt nöjd med inlägget, det får jag väl erkänna.

RÅGÅNGVIKTIG

Den här bilden är ju tyvärr allt för sann när det gäller vilken prioritering som det politiska arbetet i riksdagen alltför ofta får. Sen är det klart att säkerhetspolitiska avvägningar, bedömningar när det gäller vapensystem och prioriteringar har offentlighets- eller sekretessaspekter som ibland kan försvåra den breda och öppna diskussionen.

Ett sista exempel måhända på hur tokigt det blir när rollerna regering, politik, regeringskansli och riksdag å ena sidan och myndighetsledning å andra sidan blandas ihop, anser jag var inför försvarsbeslutet 1996. ÖB Ove Wiktorin åkte vid något tillfälle under processens gång ner till Kallinge och träffade personalen på flygflottiljen i Blekinge och informerade dem om det tråkiga beskedet att han avsåg att lägga ner denna flottilj. Så hände det saker i den politiska behandlingen i riksdagen som gjorde att flottiljen återuppstod innan den nedlagts – den förblev kvar. Det är klart att det här inte var en särskilt avundsvärd sits för myndighetschefen. Han kände sig ju ovanligt avklädd och konstaterade att något sådant här avsåg han aldrig mer att utsätta sig för. Jag kunde då göra den reflektionen att det är just den här typen av situationer som man som myndighetschef har betalt för att utstå.

Men det här ledde nästa gång till att man lät en blandad grupp ifrån Försvarsdepartementet och Försvarsmakten mangla förbandsstrukturen. Jag reagerade som riksdagsledamot mycket starkt mot detta, därför att det för mig var det omöjligt att inför beslut kunna utläsa vad som var myndigheten Försvarsmaktens professionella värdering och förslag, respektive vad som var de aspekter som den politiska nivån till äventyrs sen hade lagt till. Den transparensen fanns ju överhuvudtaget inte i denna blandade beredningsprocess.

Detta stärkte mig ytterligare i min uppfattning om att det är mycket viktigt att hålla rågången mellan den politiska nivån å ena sidan och myndighetsnivån å den andra sidan.

Mikael Odenberg är chef för Svenska Kraftnät och styresman för Kungl Krigsvetenskapsakademien.

Kvinnor, män och det svenska försvaret

*Flertalet militära och civilmilitära befattningar var förbehållna den som gjorde eller hade gjort värnplikt. Därmed bekräftade och återskapade den enkönade värnplikten det militära arbetet som ett manligt kompetensområde. Först när en frivillig väg till värnpliktsutbildningen öppnades för kvinnor på 1980-talet kunde denna könsbarriär formellt brytas, skriver **Fia Sundevall**.*

Vår tids Försvarsmakt erbjuder samma möjligheter fört män och kvinnor. Foto: Anton Thorstensson, Combat Camera/Försvarsmakten.

I juli 1980 ryckte 29 kvinnor in på F16 i Uppsala. Efter ett drygt decennium av statliga utredningar hade marktjänsterna inom Flygvapnet öppnats för kvinnor och de 29 officersaspiranterna skulle nu genomgå militär grundutbildning tillsammans med värnpliktiga män. Två år senare öppnades flertalet av de återstående militära befattningarna för kvinnor, och sedan 1989 kvarstår inte längre några formella hinder för kvinnor att arbeta inom det svenska försvarets militära yrken. Därmed föll också Sveriges sista manliga yrkesmonopol.

Öppnandet av militäryrkena för kvinnor utgjorde den formella slutpunkten på en drygt hundraårig process av förskjutningar och omförhandlingar av gränserna för kvinnors försvarsarbete. Samtidigt har villkoren för mäns försvarsarbete präglats av kontinuitet. Män har genom värnpliktslagstiftningen

tingats ”göra lumpen”, oavsett om de själva velat eller inte.

Den så kallade allmänna värnplikten – som i själva verket inte alls var allmän eftersom den enbart omfattade män – utgjorde fram till 2010 grundstommen i försvarets personalrekrytering. Den lade samtidigt grunden för en organisering av det militära arbetet utifrån kön. Det stora flertalet militära och så kallat civilmilitära befattningar var förbehållna den som gjorde eller hade gjort värnplikt.

LÅNG HISTORIA

Därmed både bekräftade och återskapade den enkönade värnplikten det militära arbetet som ett manligt kompetensområde. Först när en frivillig väg till värnpliktsutbildningen öppnades för kvinnor på 1980-talet kunde denna könsbarriär formellt brytas.

Detta innebär inte att Sveriges militära försvar genom historien varit en enkönad organisation. Kvinnor återfinns i bland annat fälttågens tross på 1600- och 1700-talen, inom ammunitionstillverkningen på 1800-talet och inom Arméns förvaltningskansli vid 1900-talets början. För att nämna några exempel. Kvinnor har därtill, precis som män, varit aktiva i frivilliga försvarsföreningar. Detta gäller till exempel en av Sveriges första frivilliga försvarsorganisationer, bildad 1864: Föreningen för frivillig vård av sjuka och sårade i fält, idag känt som Svenska Röda Korset. Inspirerade av bland andra Florence Nightingale engagerade sig kvinnor inom denna förening, tillverkade förbandsmaterial och utbildade krigssjuksköterskor.

En annan frivillig försvarsorganisation, med betydligt annorlunda inriktning, var Svenska Kvinno-

förbundet för Fosterlandets Försvaret. Föreningen, som hade bildats 1884, hade snabbt samlat tusentals medlemmar och var vid 1900-talets början Sveriges till medlemsantalet största kvinnoorganisation. Hit sökte sig kvinnor som ville propagandera för "att uppväcka och underhålla en varm och offervillig fosterlandskärlek" och bidra konkret till uppbyggnaden av det svenska försvaret genom insamlingar av pengar. Patroner och musergevär till skytterörelsen, ett pansartorn till Vabergets fästning, och mark till Bodens och Karlsborgs fästningar, hörde till några av de ändamål föreningens kvinnor samlade in pengar till. Dess marina systerorganisation, Kvinnoförbundet för Sveriges sjöförsvaret, samlade i sin tur in avsevärda summor till bland annat inköp av miniubåtar och en pansarskepp.

De här två föreningarnas verksamhet och stora medlemstillströmning utmanar den ofta traderade bilden av kvinnor som essentiellt fredliga väsen och visar att kvinnor varit betydligt mer delaktiga i militarism och militär uppbyggnad än vad som tidigare antagits. Det var dock inte utan motstånd. Insamlingar till fästningar och vapen ansågs inte vara passande aktiviteter för kvinnor och i samtida press drevs det glatt med föreningarnas medlemmar samtidigt som det spekulerades i varför de egentligen var så intresserade av militär uppbyggnad. Kunde det vara så att deras egna män var odugliga för strid och att de därför trodde sig behöva ordna för sitt skydd själva, spekulerade en journalist.

UPPSLUTNING FÖR LANDSTORMEN

När första världskriget bröt ut i Europa sommaren 1914 ställde Röda korsets kvinnoförening närmare 700 så kallade rödakorssystrar till de militära myndigheternas

förfogande. Krigssjukvården var fortfarande kvinnors huvudsakliga verksamhetsområde inom försvaret men under kriget utvecklades nya. Djurvård blev ett sådant område, vilket organiserades genom den förening som idag är känd som Blå Stjärnan. Att ordna kläder och utrustning för landstormsmännen blev ett annat. Landstormen utgjordes av de äldre värnpliktsklasserna, som framförallt hade uppgifter inom hemorten. Till skillnad från övriga värnpliktiga var landstormsmännen tvungna att själva införskaffa ändamålsenliga

Kvinnor och män skulle ha samma rättigheter – och skyldigheter.

skor och kläder, väskor och förbandsmaterial. Staten försåg dem enbart med vapen och armbindel samt en huvudbonad med fälttecken. En rad nya försvarsfrivilliga kvinnoorganisationer bildades för att förse männen med de plagg och den fältutrustning de behövde. Det samlades in pengar och startades sömnadsverkstäder. En del av dessa verkstäder uppgick vid krigsslutet i arméns regi vilket troligen är en huvudförklaring till att andelen kvinnor bland arméns civilanställda personal tredubblades under den här perioden.

ERSÄTTA MÄN

När ett nytt världskrig inleddes 1939 hade kvinnors antal och verksamhetsområden inom försvaret ökat ytterligare. En central organisation i det här sammanhanget är lottarörelsen, eller Sveriges Landstormskvinnor som organisationen hette fram till 1942. Sedan lottarörelsen hade bildats år 1924

hade organisationen snabbt växt i medlemsantal samt breddat sina uppgifter. Vid krigsutbrottet fanns det drygt 25 000 lottor, varav många var utbildade och kontrakterade för olika former av försvarsarbete. Fyra år senare var antalet närmare 110 000.

En grundprincip för lottornas och andra kvinnors frivilliga arbete i försvaret under andra världskrigets beredskapsår var att de skulle "ersätta män" i sådana uppgifter som kvinnor ansågs kunna utföra. De värnpliktsutbildade männens skulle då frigöras för andra uppgifter som, för att citera en samtida journalfilm om lottarbetet, "helt kräver män". Exakt vilka uppgifter som ansågs kräva män, och vilka som bedömdes kunna utföras av kvinnor var dock inte skrivet i sten. Under krigets gång tänjdes gång efter annan tidigare gränsdragningar mellan kvinnors och mäns försvarsarbete.

BREDDADE UPPGIFTER

Ett sådant exempel var transport och fordonsmekanik: uppgifter som såväl före som under och efter beredskapsåren var starkt förknippade med män och maskulinitet. Men under beredskapen bildades en rad så kallade kvinnliga bilkårer runt om i landet i syfte att tillhandahålla försvaret med frivillig arbetskraft inom transportområdet. Återigen handlade det om att kvinnor skulle ersätta män: som lastbilschaufförer, som droskförare och som mekaniker.

Ett annat exempel på ett område där tidigare könsgränser för försvarsarbetet utmanades var luftbevakningen. Redan före kriget hade lottor getts uppgifter inom luftbevakningens sambandscentraler. Luftbevakningens spanaruppdrag, att stå högst upp i ett luftbevakningstorn eller annan hög byggnad och speja efter främm-

Den svenska beredskapen mellan 1939-1945 öppnade upp för många befattningar som kunde besättas med frivilliga kvinnor. Foto: okänd.

ande flyg, var dock förbehållet män. Så sent som 1937 hade Arméstaben sagt absolut nej till kvinnor i sådana positioner. Det ansågs dels vara för farligt, de kunde ju utsättas för beskjutning. Dels hävdades det att folkrättsliga bestämmelser gjorde det omöjligt att ha kvinnor i luftbevakningstornen. Men tre år senare så stod kvinnor där, och ersatte än en gång män. "Du i tornet, han bakom plogen" lät en av de många rekryteringssloganen i kampanjer som syftade till att värva kvinnor till luftbevakningen och därigenom frigöra landstormsmän för lantbruksarbete. Luftbevakande kvinnor sades därtill bidra till att "frigöra män för strid". Det vill säga att om kvinnor tog ökat ansvar för luftbevakningen, kunde männen koncentrera sig på de stridande uppgifter de utbildats för under värnpliktsutbildningen.

Luftbevakningen räknades inte som en stridande uppgift, men luftbevakarna var likväl i många fall beväpnade. Dock endast – som det påpekades gång på gång – i självförsvarssyfte. Genom betoningen på självförsvar utmanades inte männens stridsmonopol men däremot starka normer kring kön, vapen och försvarsarbete. Den svenska beväpnings av luftbevakande kvinnor var något av ett internationellt unikum. Med väldigt få europeiska undantag, varav Sovjetunionen är det mest kända, drogs en skarp skiljelinje mellan könen vad gällde just beväpning. Kvinnor fick på sin höjd hantera ammunition: tillverka patroner och ladda kanonen. Men de fick inte bära vapen och defin-

itivt inte avfyras dem. I Sverige fick vapnen avfyras, dock enbart i självförsvar. Det skulle det dröja ytterligare fyra decennier innan kvinnor fick bruka vapen i försvaret på samma formella villkor som män.

”Det här är väl egentligen ingen stor fråga men den kommer antagligen att väcka sensation, och jag vet att vissa pressorgan har nys om våra funderingar och sitter och väntar på vad som ska hända. Jag översänder denna PM alltså som en förvarning.” Med de här orden avslutade Chefen för Flygvapnet, Lage Thunberg, ett brev till försvarsminister Sven Andersson (S) i maj 1968. PM:et som väntades väcka sensation var resultatet av en utredning som utförts inom Flygvapnet om möjligheten att anställa kvinnor i civilmilitära och militära befattningar.

KVINNOR SOM OFFICERARE

Vid mitten av 1960-talet var det stor brist på personal på flera områden inom Flygvapnet och dessutom stod betydande pensionsavgångar för dörren. Genom att vidga rekryteringsbasen till civilmilitära och militära befattningar med kvinnor skulle detta kunna åtgärdas, resonerade man och tillsatte 1965 en utredning i frågan. Utredningen i frågan gav dock, som väntat, negativt besked: eftersom kvinnor inte omfattades av värnplikten kunde de inte få den utbildning som de behövde för sådana befattningar.

Parallellt med Flygvapnets utredning gick jämställdhetsdebattens vågor höga i samhället. Bland debattörerna utmärkte sig unga liberaler som tecknade en övergripande vision om ett samhälle fritt från diskriminering och betungande könsnormer. Som en del i detta formulerade Folkpartiets Ungdomsförbund krav om könsneutral värnplikt och att kvinnor

skulle få tillträde till officersyrkena. Kvinnor och män skulle ha samma rättigheter – och skyldigheter.

Ungdomsförbundets krav fick stor uppmärksamhet i pressen men togs inte fullt på allvar. En liberal ledarredaktion anklagade förbundet för att mest vara ute efter att skapa uppmärksamhet och kallade kravet för en ”uddlös stridsfråga”. Att Chefen för Flygvapnet samtidigt funderade i liknande banor och därtill utrett saken väckte därför, som väntat, medial sensation. Alla rikstäckande dagstidningar rapporterade om utredningen, i flera fall på förstasidorna. Flygvapnets egen presschef, Bertil Lagerwall, konstaterade dock indignerat att pressen målade upp bilder av ”pangbrudar i löjtnantsuniform och kort-kort och annan grannlåt som inspekterade värnpliktiga”. Kommentaren syftade sannolikt på *Expressens* rapportering med rubriken ”En kapten att vissla efter...”, ackompanjerad av arrangerade bilder på en kvinna i kort kjol och uniformsmössa som iaktas av en grupp meniga män och bildtexten: ”DEN kaptenen gick hem hos grabbarna Junberg, Pettersson och Jansson”.

UTREDNING

Efter offentliggörandet av Flygvapnets utredning rörde sig frågan om kvinnor i militära yrken snabbt vidare till ytterligare utredning, denna gång inom det statliga utredningsväsendet. Betänkandet, vars slutsatser kan sammanfattas som ”nej till värnplikt för kvinnor, nja till kvinnor som officerare”, väckte irritation hos liberala debattörer. Den fränaste kritiken levererades av folktoppartisten och Fredrika Bremerförbundets ordförande Karin Ahrland, som i en debattartikel i *Vårt Försvar* angrep såväl utredningens slutsatser som genomförande och könsrepresentation. Till

övriga kritiker hörde lottarörelsen som pekade på paradoxer i utredningens argumentation och ifrågasatte varför inga kvinnliga frivilliga försvarsorganisationer hade inbjudits att delta i utredningsarbetet.

Under de närmast följande åren skulle just lottarörelsen bli en av de främsta aktörerna för att driva frågan om kvinnors yrkesmöjligheter inom försvaret vidare. Lottaförbundets ordförande Margareta af Ugglas satt samtidigt på en riksdagsstol för moderaterna och höll i den rollen frågan levande i riksdagen. Våren 1975 kom beskedet de väntat på: det var nu inte längre fråga om ”ifall” kvinnor skulle få tillträde till officersyrkena, utan ”hur”. En beredningskommitté i ärendet hade tillsatts.

ÖPPNANDET

Kvinnor skulle inte omfattas av värnplikten. Detta var redan fastslaget i den socialdemokratiska regeringens direktiv till beredningskommittén och därmed omöjliggjordes värnpliktsbaserade förslag. Istället skapades en frivilligbaserad rekryteringsväg för kvinnor, vid sidan om männens pliktbaserade.

I februari 1980 genomfördes den allra första antagningsprövningen av kvinnor. I en kommentar som fångar de förhållandevis snabba attitydförändringarna i frågan konstaterade Svenska Dagbladets ledarredaktion att: ”Tanken på kvinnliga officerare skulle för inte så många år sedan ha avfärdats som ett lika orealistiskt som dumt uppslag. Icke desto mindre ryckte igår ett 80-tal kvinnliga officersaspiranter in för ett tredagarstest i Solna, ett på sitt sätt historiskt tillfälle.”

Fia Sundevall är fil dr i ekonomisk historia, verksam vid Stockholms universitet.

fia.sundevall@ekohist.su.se

Hotell i marin stil

*I receptionen börjar skildringen om havet och sjömanslivet. Om en annan tid som sett världskrig komma och gå. På väggarna hänger tavlor med skepp. Hyttventiler till hissdörrarna. Även om lokalerna andas sjöfart och fortfarande kan erbjuda en sjöman lite vila, handlar det om hotellverksamhet, främst för försvarsanknutna, skriver **Beata Hansson**.*

Teatergatan 3 rymde en gång Sveriges största nationalscen, Svenska teatern, med plats för en publik på 1 150 personer. Men sedan 1944 är detta adressen till Stiftelsen Drottning Victorias Örlogshem.

Ulf Edman, Örlogshemmets direktör, tar emot i entrén. Berättelsen om denna plats kan börja.

– 1925 brann den ståtliga teaterbyggnaden på Blasieholmen ner och den återuppbyggdes som två fastigheter. Byggmästaren, Adling, hade varit i USA och blivit begeistrad över alla skyskrapor han sett. Det resulterade i att de nya husen blev byggda som skyskrapor med stål-balkar ingjutna i betong. På svenska, pelarhus med fem våningar. I Stockholm får inga byggnader vara högre än omkringliggande kyrktorn.

Ett av dåtidens mest omtalade nöjesställen flyttade in, hotell Atlantic. En större spritrazzia bidrog emellertid till att man fick stänga 1941. I juli tre år senare såldes huset som nu skulle bli Drottning Victorias Örlogshem.

TRADITION OCH STIL

Denna oktoberdag drygt sjuttio år

senare lyser en försiktig sol över Stockholm och Teatergatan som mynnar ut mot Nybroviken. Entrén till Drottning Victorias Örlogshem ligger bredvid porten till nöjes-etablissemang Wallmans salonger.

Historien om örlogshemmet började vid det förra sekelskiftet och den allmänna värnpliktens införande.

Redan i hotellets reception börjar skildringen om havet och sjömanslivet. Om en annan tid som sett världskrig komma och gå. På väggarna hänger tavlor med fantastiska skepp ur verkligheten. Med kampanlykta från familjen Johnson på skottet. En modell av Rederi AB Nordstjernans MS Balboa. Hyttventiler till hissdörrarna. Lanternor som signalerar var trappan finns. Och den stora målningen av drottning Victoria som blickar ner över gästerna. Även om lokalerna

än idag andas sjöfart och fortfarande kan erbjuda en sjöman litet vila, handlar det också om hotellverksamhet, främst för försvarsanknutna. Försvaret har än idag ett stort inflytande.

MÅNGA HYRESGÄSTER

– Nu rymmer örlogshemmet mycket mer än bara ett hem för sjömän. Förutom cirka 85 sängplatser finns konferensrum och här huserar Kungl. Krigsvetenskapsakademien, Kungl. Örlogsmannasällskapet, Allmänna Försvarsföreningen, Sveriges Militära Kamratföreningars Riksförbund, Stockholms Marin-, Armé- och Hemvärnslottakårer.

Morgonen övergår i förmiddag. Vi sitter i frukostsalen över en kopp kaffe.

Runt om oss dukas borden av. Mina blickar följer väggarna. Minnen från båtar, resor och krig, fotografier av donatorer. Ulf Edman visar mig tavlan av pansarbåten *Oden*. Han berättar att han kommer från en lotsfamilj. Det känns inte märkligt för honom att röra sig bland dessa inredningsdetaljer från en örlogsflotta i krig och i fred.

Han visar mig runt i huset. Samtidigt serveras en historiektion. En lektion om Sverige. Om sjöfart. Om ekonomiska krascher och ett samhälle i förändring.

HEM FÖR SJÖMÄN

Historien om örlogshemmet börjar vid det förra sekelskiftet och den allmänna värnpliktens införande. Men kanske måste vi spola tillbaka bandet lite till. Vi stannar det i Tyskland 1862. Då föddes drottningen som givit sitt namn till örlogshemmet, som en sentida ättling till Gustav Vasa. Hon gifte sig med kronprins Gustaf och flyttade till Sverige.

Så knöts ännu ett band till vårt grannland Tyskland.

Ulf Edman berättar om örlogsflottan som mot 1800-talets slut hade nått en ansenlig styrka. Genom 1901 års försvarsreform inkallades värnpliktiga även till Flottan. Man blev varse om den allt oroligare situationen i Europa, vilket föranledde ett beslut om allmän värnplikt. Men med värnplikten kom också lediga värnpliktiga som inte hade något att göra.

– Man ville att flottans rekryter skulle få alternativ till att drälla på stan och bli berusade när de väl var lediga. En plats där de kunde lyssna

på föreläsningar, spela kort, bo och fika för en billig penning. Örlogsflottans huvudstation var dock alltså Karlskrona och där öppnade Kronprinsessan Victorias Örlogshem 1903.

MÖJLIGT GENOM GÅVOR

Det är genom gåvor och bidrag från regering och riksdag som örlogshemmet har kunnat skapa den grund som det står på än idag.

Entrén ligger dörr i dörr med Wallmans salonger.
Foto: Per Lunqe.

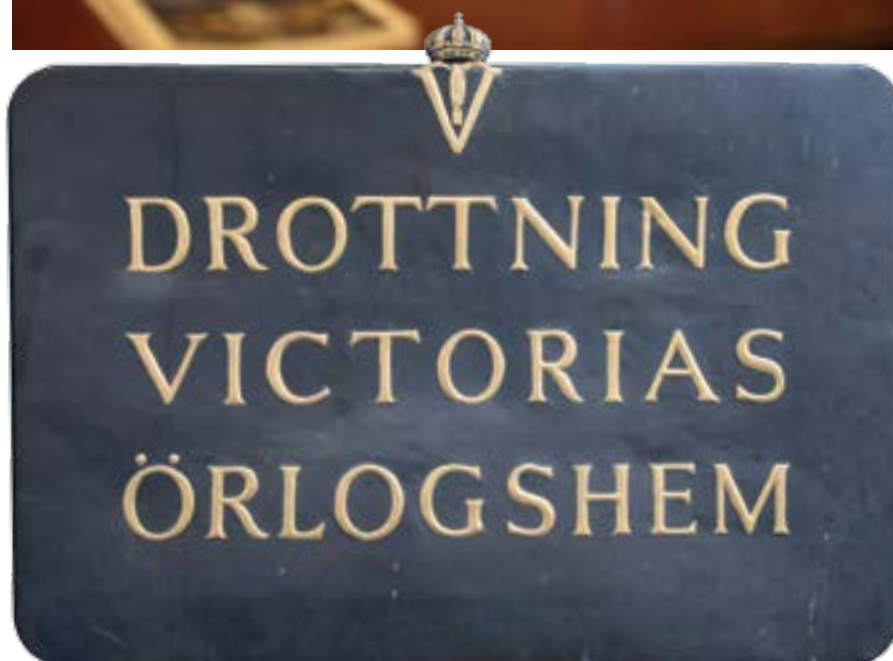
Tavlor på väggarna föreställande generalkonsulerna Axel Johnson och Axel Ax:son Johnson, som för övrigt grundade rederi AB Nordstjernan, vittnar om vikten av penningstarka donatorer till hemmet. Familjen Johnson har genom tiderna varit örlogshemmets största gynnare.

Ulf Edman poängterar att Drottning Victorias Örlogshem ska vara hemtrevligt. Det ska vara ett andningshål för dem som vill göra något annat än roa sig ute på stan. Och det ska ge sjömännen och andra hotellgäster en glimt av historia, liksom en skön sängplats. Vi kikar in i rummen. I duschutrymmena finns fartyg avporträtterade i kaklet. Ulf Edman berättar gärna om vart och ett av de olika skeppen. Alla har de sin unika historia.

– Det är viktigt för oss som hotellrörelse att behålla vår identitet, säger dess direktör bestämt.

Beata Hansson är frilansjournalist.

beata@beatahansson.se

Uppifrån och ner:

En vänlig atmosfär karakteriserar hotellet. Foto: Per Lunqe.

Ett prisvärt och centralt boende. Foto: Per Lunqe.

Ett av de trevliga rummen förevisas av hotelldirektören. Foto: Per Lunqe.

Lobbyn med det pampiga porträttet av drottning Victoria. Foto: Per Lunqe.

FAKTA

Örlogshemmet har 45 nyrenoverade rum.

De flesta är dubbelrum men enkel-, trippel- och fyrbäddsrums finns. Alla rum har dusch/WC samt TV. I alla rumspriser ingår frukostbuffé.

Telefon 08-6110113.

Välkomna att söka bidrag för åtgärder som bidrar till stärkandet av Sveriges försvar och fredsbevarande åtgärder.

Berättigade att söka är frivilliga försvarsorganisationer och organisationer som verkar för stöd till samhälle och individer. Ansökningar till Källvikenstiftelsen kan göras under två perioder per år:

1 april – 1 september och 1 oktober – 1 mars.

För ansökningsformulär och mer information, se hemsidan.

Källvikenstiftelsen • Pionjärvägen 6 • 451 34 Uddevalla • info@kallvikenstiftelsen.se • www.kallvikenstiftelsen.se

Bygg vidare på det vi har

I år fyller AFF 125 år. Det förtjänar att uppmärksammas. Det gjorde vi bland annat med ett seminarium den 14 september, som hölls på Försvarshögskolan tillsammans med Kungl Krigsvetenskapsakademien och Försvarshögskolans militärhistoriska avdelning. För deras stöd tackar jag varmt.

En kort historisk tillbakablick är på sin plats i samband med ett jubileum. Föreningen bildades 1890 – en tid då flera politiska strider dominerade debatterna. Tullfrågan, rösträtten och försvaret var dominerande stridsfrågor. Mot slutet av 1800-talet ställdes gamla hotbilder och doktriner mot nya internationella krigserfarenheter och idéer. Det gamla förhållningssättet, med en centralförsvarsprincip och ett indelningsverk, ansågs inte längre ändamålsenligt. Erfarenheterna av de europeiska krigen mellan Preussen/Tyskland och Danmark (två gånger), Preussen/Tyskland och Österrike samt mellan Tyskland och Frankrike talade sitt tydliga språk. En förändrad omvärld krävde då – liksom nu – nya försvarspolitiska inriktningar.

Det var i denna tidsanda som föreningen uppstod. Den 11 maj 1890 publicerades en inbjudan till ett bildande av Allmänna Försvarsföreningen (AFF). Den drivande kraften bakom föreningens tillkomst var Gustaf Björlin. Han var officer, en fängslande talare och därmed en effektiv försvarspolitisk braständare. Han bidrog i hög grad till AFF:s framgångsrika start. Allmänna Försvarsföreningen bildades med mottot "Värnad fred" med syfte att "genom anordnande av föredrag, utgivande av skrifter o s v söka skapa en levande och kraftig övertygelse om behovet av att stärka och utveckla vårt försvar". Denna inriktning gäller fortfarande efter 125 år.

Den nyskapade föreningen kom att innehålla anhängare av såväl det föråldrade indelningsverket som ett värnpliktsförsvar. AFF:s uppgift 1890 vara att samla alla försvarsvänner oavsett skilda uppfattningar i sakfrågor. Även idag är föreningens inställning att inte ta ställning i enskilda ärenden utan istället vara en intellektuell plattform för information och debatt i säkerhets- och försvarspolitiska ämnen.

Föreningen är således inte en opinionsbildande eller opinionsdrivande aktör. Viktiga faktorer för att Allmänna Försvarsföreningen efter 125 år fortsätter att existera är att föreningen är uppbyggd av individuella medlemmar som frivilligt sökt sig till AFF och som är beredda att ideellt bidra med betydande arbetsinsatser samt ett oberoende från politiska partier, organisationer eller

myndigheter, vilket ger föreningen en särskild självständighet.

Jag ser tre vägar framåt – de hänger samman: länsavdelningarna, tidskriften *Vårt Försvar* och medlemsrekryteringen. Våra länsavdelningar och deras verksamhet är och kommer att vara grunden för föreningen existens och anseende. Vi som verkar på central nivå har inte kraft nog att ensamma driva den försvarspolitiska debatten så att föreningen uppfattas som en relevant aktör. Därför är det glädjande att antalet länsavdelningar ökar. Några fler är på gång. Ambitionen bör vara att varje länsavdelning håller två – kanske tre – aktiviteter per år av hög klass. Från centralt håll hjälper vi gärna till med att engagera intresseväckande personer. Den andra framgångsfaktorn är att vi kan hålla vår tidskrift *Vårt Försvar* fortsatt högklassig. Den speglar föreningens kvalitativa ambitioner och politiska bredd. Slutligen medlemsrekryteringen. Vi ska inte tro att vi kan fördubbla antalet medlemmar snabbt. En viss årlig ökning bör vi emellertid eftersträva. Här finns inga enkla genvägar. Aktiva länsavdelningar som bjuder på spännande och intresseväckande debatter, seminarier och föredrag främjar medlemsintresset. Glöm inte lokalmedia i sammanhanget. Om tidskriften fortsatt håller hög kvalitet kommer den att bidra till intellektuell njutning varje gång den landar i brevlådan. Om vi lyckas väl med de två första kommer medlemmarna till oss – och kanske viktigast – vi behåller de medlemmar vi har.

Ingemar Wahlberg är Styrelseordförande i AFF och tidigare kanslichef i riksdagens försvarsutskott.

wahlberg.ingemar@gmail.com

Foto: Regeringskansliet.

God Jul & Gott Nytt År

önskar styrelsen, kansliet
och Vårt Försvar

aff 125 år
FÖR FRED, FRIHET, FRAMTID

allmänna försvarsföreningen, aff, är en ideell förening som har genomfört verksamhet och publicerat denna tidskrift sedan 1890!

aff är fristående från myndigheter och politiska partier och föreningens ändamål är att aktivt delta i den säkerhets- och försvarspolitiska debatten genom föredrag, diskussioner och seminarier i syfte att främja Sveriges förmåga att möta såväl militära som andra former av samhällshot.

HIGH PRECISION

OVER LONG DISTANCES

The 155 mm IM HE-ER (High Explosive Extended Range) has been designed to defeat light armor and soft targets up to 40 km away. IM explosives provide an enhanced blast and fragmentation effect, and have a greater impact on semi-hard targets. For increased flexibility the round incorporates an interchangeable base bleed and hollow base. Nammo's 155 mm large caliber ammunition family is designed to significantly strengthen artillery.

Nammo

SECURING THE FUTURE